

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Cizre’de Bajari Kültürü Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Research on Bajari Culture in Cizre

İrfan YILDIRIM*

 0000-0001-9949-7667

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 28. 04. 2022
Düzeltilme Talebi: 07. 06. 2022
Son Düzeltilme: 12. 06. 2022
Kabul: 26. 07. 2022
Online Yayın: 15. 08. 2022

Anahtar Kelimeler:

Kültür
Cizre
Bajari
Şehirli
Bajar

ÖZ

Kültür, toplumların ürettiği maddi ve manevi unsurların bütünüdür. Toplumsal değişimin hangi boyutlarda gerçekleştiğinin ve güç ilişkilerinin hangi dinamiklere bağlı olarak işlediğinin ipuçlarını da içerir. Modern hayatla birlikte tek tipleşmeye doğru sürüklenen kültürler üzerinde çalışma yapmak toplumsal değişimi anlama açısından önemli bir adımdır. Bu çalışmanın üzerine konulduğu teorik çerçeve, farklı kültürel görünüşlerin günlük hayat üzerindeki izdüşümleridir. Konusunu ise 'Bajari (Şehirli) Kültürü'nün neye karşılık geldiği, Cizre'nin toplumsal yapısında ve güç ilişkilerindeki rolü oluşturmaktadır. Cizre'de bajari denilen toplumsal kesimin öteki diye konumlandırılacak toplumsal unsurlardan farkını kültürel çerçevede ele almak çalışmanın genel amacıdır. Çalışma nitel bir araştırma şeklinde tasarlanmış, Cizre merkezinde ikamet eden ve 45 yaş üzeri 10 kişi ile yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmıştır. Ana temalar olarak, bajari kavramının ne olduğu, diğer toplumsal unsurlardan farkları, tarihsel ve toplumsal konuları, ekonomik ve siyasal güçlerle ilişkileri, bajari kavramının gelecekteki temsil durumu gibi konulara odaklanılmıştır. Yapılan bu çalışmayla elde edilen sonuçlar, modernleşme ve küreselleşme bağlamında yerel kültürlerin ortadan kalkma tehlikesi yaşamalarının bir benzerinin Cizre'deki 'bajari kültürü' için de geçerli olduğu ve giderek kavramın günlük hayatın dışına itildiği yönündedir.

ARTICLE INFO

Submitted: 28. 04. 2022
Revision Requested: 07. 06. 2022
Final Revision Received: 12. 06. 2022
Accepted: 26. 07. 2022
Published Online: 15.08.2022

Keywords:

Culture
Cizre
Bajari
Urban
Bajar

ABSTRACT

Culture covers the whole of the material and spiritual elements produced by societies. It also includes clues at what dimensions social change takes place and on which dynamics power relations operate. Working on cultures drifting towards uniformity with modern life is essential in understanding social change. This study's theoretical framework is based on the projections of different cultural views on daily life. Its subject is what the 'Bajari (Urban) Culture' corresponds to and its role in the social structure and power relations of Cizre. The general aim of the study is to consider the difference between the social group Bajari in Cizre and the social elements that can be positioned as the other within the cultural framework. The study was designed as qualitative research; face-to-face interviews were conducted with ten people over age 45 who reside in the center of Cizre. The main themes covered are the concept of Bajari, its differences from other social elements, its historical and social positions, its relations with economic and political powers, and the future representation of the concept of Bajari. The results obtained as a result of this study are that the danger of disappearance of local cultures in the context of modernization and globalization is also valid for the 'Bajari culture' in Cizre, and the concept is gradually being pushed out of daily life.

* **Yazar İletişim/ Corresponding Author:** İrfan Yıldırım (Dr. Öğr. Üyesi), Şırnak Üniversitesi, İdil Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Hizmetler Programı, Şırnak, Türkiye ✉ irfan.yildirim@sirnak.edu.tr

Kaynak Gösterimi/ Citing This Article: Yıldırım, İ. (2022). Cizre'de bajari kültürü üzerine nitel bir araştırma. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 3(2), 104-122. doi:10.52108/2757-5942.3.2.1

1 Giriş

Stratejik bir konuma ve elverişli bir iklime sahip yerleşim yerleri genellikle kadim yerlerdir ve farklı toplumsal kesimlere ait kültür nüveleri bir araya geldiğinde heterojen bir yapıya, belirli bir süreden sonra ana hatlarıyla çerçevesi çizilmiş bir kültüre de sahip olurlar. Karşılıklı müsamahaya dayalı bir ilişki biçimi kadim yerlerin öne çıkan bir özelliğidir. Birbirinden farklı dine, etnik yapıya ve dünya görüşüne mensup insanların bir arada yaşadıkları yerler, kozmopolit bir görünüm arz etseler de genellikle medeni diye bilinir ve kültürel düzey bakımından yüksek toplum olarak görülürler. Özellikle belirli bir geçmişe sahip olan yerleşim yerlerinin kendilerine ait belirli bir düzenleri ve toplumsal normları söz konusudur. Bu çerçeveden bakıldığında günümüzün Cizre merkezi kadim bir geçmişe, stratejik bir konuma ve çevresinde kurulan Azizan Beyliği (Doğan, 2010: 24) dönemi, bölgenin kültürel yönden ilerleme kaydetmesinde önemli bir evredir. Azizan Beyliğinin devamı olarak görülen Cizre (Botan) Beyliği dönemi (1338-1855) boyunca da, Cizre'nin yüksek düzeyde bir kültüre ev sahipliği yaptığı; ilmin, edebiyatın, bilimin, sanatın ve ticaretin merkezi konumunda olduğu görülür. Tarih boyunca zenginlik ve serbestlik mekânı olarak bilinen Cizre, Osmanlı'nın son yüzyıllarında merkez ve yakın çevresinde hüküm süren Cizre Beyliğinin başkentidir ve uleması da en az Şam ve Bağdat gibi merkezlerde bulunanların düzeyindedir (Şengül, 2016: 197). Maneviyatla ilgili olduğu kadar fenni ilimlerle de uğraşan bazı medreseler sayesinde Cizre, Ortadoğu coğrafyasının önemli bilim merkezlerinden biridir. Cizre Beyliği, tarih boyunca Ortadoğu toplumlarının asabiyele bağlılıkla öne çıkan aşiret yapılanmasına ve onların birbirleriyle sürekli çatışma yaşamalarına rağmen, toplumsal barış ve adaletin sağlandığı, aşiretlerin kontrol altında tutulduğu sosyal sistemin önemli bir örneğidir.

Şehirli veya kentli olmak anlamında kullanılan bajari kavramının sadece Cizre merkezi için değil, farklı yerlerde konumlanmış köklü yerleşim merkezleri için de kullanılmaktadır. Ancak sınırlı sayıda bulunan bu yerler, daha çok belirli bir geçmişe ve refah düzeyi yüksek bir yaşam için elverişli koşullara sahip olmasıyla bilinmektedirler. Diğer taraftan kavramın sosyal ve kültürel boyutları kadar ekonomik, siyasal ve coğrafi boyutları da bulunmaktadır. Ayrıca şehir merkezinde yaşamayıp belirli düzeyde bir gelire sahip olmayanlardan kendilerini daha üstün görmek gibi psikolojik boyutuyla ele alınmayı gerektiren bir yöne de sahiptir. Bu sebeple bajari kavramı, aslında Cizre gibi kale ve surlarla korunan ve önemli bir geçmişe sahip olan yerleşim yerlerinde, toplumsal ve tarihsel bakımdan önemli ölçüde izler içermektedir. Özellikle Osmanlı'nın son yüzyılında, bölgede yaşanan yönetsel değişikliklerden kaynaklı hareketliliğin Cizre'nin önemli ölçüde demografik bir dönüşme uğrattığını dikkate almaksızın ve bajari kültürünün oluşmasında bu dönemlerin etkilerine değinmeksizin yapılacak bir tahlil veya değerlendirme söz konusu kavramın anlaşılmasını sekteye uğratacaktır. Çünkü Cizre merkezinden sürgün edilen büyük orandaki aileler ile onların yerine gelen/getirilen aileler, hem kültürel parçalanmayı hem de belirli bir süre sonrasında kültürel entegrasyonu getirmiştir. Dışarıdan, özellikle Arapların yaşadıkları bölgelerden (Irak, Suriye ve Suudi Arabistan) gelen/getirilen çok sayıdaki aile kendi kültürlerinden nüveleri Cizre merkezine taşımış ve yerliler ile birlikte heterojen bir kültürü meydana getirmişlerdir. Bu nedenle, son dönemlere kadar yoğun bir görünüm arz eden bajari kültürünün tarihsel süreç içerisindeki seyrini ele almayı ve ilişkili olduğu olay ve olguları yakından incelemeyi hedefleyen bu çalışma, söz konusu kültürün ayırt edici özelliklerini yaşayan ve yakından tanıklık eden kimseler üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Bajari kavramının kullanıldığı ilişkilerin bağlamına ve ayırt edici özelliklerine yakından şahitlik etmiş kimselerin gözünden anlamaya çalışmak, bölgesel çapta yaşanan ancak yazılı kayıtlarına pek rastlanmayan kültürel formların doğrudan anlaşılmasına katkı sunacaktır. Özellikle aynı dili, dini (mezhebi) ve coğrafi bölgeyi paylaşmalarına rağmen bajarilerin yakın çevrede veya kırsal alanlarda kalanlardan kendilerini üstün görmelerine etki eden faktörlerin açığa çıkartılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede üstünlük iddialarını haklı kılabilecek içeriklerin neler olduğunun izlerini sürmek, tarihsel, toplumsal ve siyasal yönlerden kültürel çerçeveyi irdelemek bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Bajari kültürü üzerinden Cizre'nin sosyokültürel özelliklerinin ele alınması toplumsal yapısının anlaşılmasına katkı sunacağı aşikârdır. Özellikle toplumun hangi sınıfsal özellikleri barındırdığı, yakın çevreden gelerek şehirde yaşayan farklı gruplara veya kesimlere karşı tutumların hangi minvalde şekil kazandığı çalışmanın hedeflediği konulardır. Ayrıca farklı siyasal güç odaklarına karşı merkezdeki halkın veya belirli ailelerin nasıl konumlandıkları, ekonomik gücü elinde bulunduran

kesimin bölgede gelişen olaylara yönelik tutum ve yaklaşımlarının ne olduğunun anlaşılması bajari kültürünün üzerine inşa edildiği altyapıyı tanıma imkânı sunacağı düşünüldüğünden üzerinde durulması bir gereklilik olarak görülmektedir. Aynı şekilde, tarihsel arka planı oluşturan olayların yaşanan kültürle ilişkisi de bir o kadar kayda değer bir husustur. Bunların yanında, bajari kavramının anlamı ve tarihsel süreç içerisindeki konumu, bajarilik kültürünün şekillenmesine etki eden faktörler ve Cizre merkezinde yaşanan veya yaşatılan bajari kültürünün sosyal, siyasal, ekonomik ve manevi boyutlarıyla ele alınması hedeflenmektedir.

2 Bajari Kavramının Etimolojisi

Bajar kelimesi, genellikle kasaba türü veya daha büyük yerleşim yerleri için kullanılan Kürtçe bir kavramdır. Esasen *bajar* kavramı kaynağını *şehir* kelimesinden almakta, farklı bölgelerde *şehr* veya *şar* biçiminde telaffuz edilmektedir. *Şar* kelimesinin farklılaşarak *jar* şekline dönüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir ve *ba-jar* sözcükleri bir bütün olarak ele alındığında ‘*şehir yanında*’ anlamı elde edilebilmektedir. Diğer taraftan çevresindeki küçük yerleşim yerlerine göre rakımı daha düşük olan merkezler için *bajêr* şeklinde de kullanılabilir. *Jêr* sözcüğü aşağı anlamındadır ve örneğin diğer yerleşim yerlerine göre nispeten aşağıda bulunan Bahçesaray ve Cizre gibi yerler için kullanılır. Alışveriş yapma olanakları bakımından merkezi bir konumda bulunan ve çevredeki yerleşim yerlerinde ikamet eden insanların temel ihtiyaçlarını giderebilmeleri bakımından buralar, önemli bir hinterlanda sahip yerlerdir. Bajar, ticari ilişkilerin yoğun yaşandığı merkezlerdir, farklı toplumsal kesimlerin uğrak yeridir ve genellikle farklı etnik veya dinsel unsurların bir arada yaşadığı yerler olarak bilinir. Farklı düzeylerde eğitim olanaklarına sahip olmaları bakımından bu merkezler, kültürel düzey itibarıyla da yüksek konumda olmuşlardır. Nitekim tarihsel süreç boyunca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde farklı toplumsal kesimler yan yana bulunmuş ve her bir kesimin eğitim kurumu da, farklı bir kültürel çerçevede fonksiyonlarını icra etmiştir. Sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden cazibe merkezleri olarak görülen bu merkezlere, özellikle çevrede bulunan küçük yerleşim yerlerinden gelen göçlerle sürekli bir nüfus sirkülasyonu yaşanmıştır.

‘Şehirli olmak’ anlamına gelen ‘bajari’ kavramı ise şehrin maddi ve manevi unsurlarını içeren kültürün bir tek kişide açığa çıkmış hali olarak belirtilebilir. Esasen bajari kavramı sadece şehirli anlamına gelmez, şehirde yaşadığı için daha medeni olması beklenen bir içeriğe de sahiptir. Bajari olmak, medeni olmanın veya medeni davranışlar sergilemenin bir yansıması, kaliteli ve ölçülü bir yaşamın ifadesi, belirli bir standarta göre hareket etmenin ve bayağılığa prim vermemenin karşılığı olarak görülür. Nüfusu sayıca az olan kasaba türü yerleşim yerlerinin bir özelliği olarak insanların birbirlerini aileler üzerinden tanımalarının getirdiği ilişki biçimi, aynı zamanda insanların toplumsal yaşamda yanlış veya kötü davranışlardan uzaklaşmalarının da etkili bir yoludur. Zamanla daha kaliteli veya daha üst bir ilişki yapılanmasına vesile olan bu yaklaşım, bazı standartların dikkate alınmasını gerektirir ve bu standartlar zamanla toplumsal bir norma dönüşür. Bajari kavramını da, çerçevesi belirlenmiş toplumsal bir norm olarak görmek mümkündür. Çünkü hayatın her alanında bir bajari’ye yakışır şekilde davranmak, hareket etmek esastır ve aksi davranışlar ayıplanır. Bu yaklaşım zaman içerisinde bajari kültürünün oluşmasını beraberinde getirir ve zamanla bir kimlik halini alır.

Bajari kavramının, esasen kullanıldığı yerleşim yerinin fiziksel/mekânsal konumuyla da bağlantısının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kavramın kullanıldığı yerleşim yerleri, daha çok stratejik noktalarda inşa edilmiş kalelerle korunan ve etrafı surlarla örülü olan yerlerdir. Bu tür tarihi yerleşim merkezleri arasında bulunan Cizre, Diyarbakır ve Mardin gibi yerler, kavramın en çok kullanıldığı ve tarihsel süreçte zengin kültürlerin yaşandığı/yaşatıldığı yerlerdir. Bu yerlerin öne çıkan belirgin özellikleri, belirli bir nüfusa ev sahipliği yapmaları, güvenlik içerisinde bulunmaları, yerleşik ve benzeşmiş bir kültüre sahip olmalarıdır. Bu merkezlerin kadim bir geçmişe sahip olmaları kadar güvenlik içinde bulunmalarına olanak sağlayan surların da önemli ölçüde rol oynadığı görülmektedir. Zira bu kent merkezleri adeta bir şehir devletidirler ve çevrelerinde bulunan yerleşim birimlerine göre belirli ölçüde bir düzene ve dolayısıyla üst düzeyde bir kültüre sahiptirler. Stratejik konuma sahip şehirler, genellikle zenginlik ve refah içerisinde bulunur ve cazibe merkezleri olarak bilinirler. Ticaret yapabilme veya belirli işlerde çalışarak kazanç elde etme pratikleri yönünden zengin olan bu şehirler çevredeki yerleşim yerlerine göre kültürün ve medeniyetin merkezidirler.

Farsça'da, alışverişlerin yapıldığı topluluk mekânları için kullanılan 'bazar' (çarşı, pazar) kelimesi (Şahin, 2012: 2882), İngilizcede 'bazaar' olarak kullanılmakta ve çarşıdaki insanların belirli ilkeler dahilinde hareket etmelerine olanak tanıyan bir karaktere sahip olduğundan söz edilmektedir (Geertz, 1978: 29). Kasaba veya daha büyük yerleşim yerlerinde gerçekleşen bir pratiğe işaret eden kavram Kürtçenin yanında diğer birçok dilde de kullanılmaktadır. Şehir yaşamına has gerçekleşen çarşı/pazar etkinliğine dâhil olanların kültürleri de, kırsal alanda yaşayanlara göre yüksek düzeydedir. Esasen 'bajar' ile 'bazar' veya 'bazaar' kavramları arasında yakından bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Kavramlar arasındaki ses ve telaffuz benzerliği de kavramların aynı kökten geldikleri yönündeki düşünceyi güçlü kılmaktadır. Bu doğrultudan bakıldığında Kürtçedeki 'bajari' kelimesi, hem alışveriş mekânı anlamına gelen Farsçadaki 'bazar' kavramının, hem de bazı lehçelerde 'şehir' anlamına gelen 'şar' kelimesinin birleşiminden meydana geldiği görülür. Bajari kavramı, özellikle şehir hayatını yaşayan, kültür düzeyi yüksek, insanlarla iletişim kurmayı bilen kimseler için kullanılmıştır. Zira şehir hayatı bireye, birbirinden farklı insanları, grupları ve toplulukları tanıma olanağı sunduğu gibi, birbirinden farklı din ve mezhepleri, etnik yapı ve kültürleri yakından görme ve bilgi edinme imkânını sunar. Farklı kesimlerle bir arada yaşamak, aynı zamanda belirli düzeyde bir bilinci gerektirir ve toplumsal yaşamda gelişen olay ve olgular hakkında fikir sahibi olmayı sağlar. Dolayısıyla şehir hayatını yaşayan bir kimsenin kır hayatı yaşayan köylüye veya konargöçer hayat yaşayan bir göçere göre daha fazla bilgi ve görgüye sahip olacağı bir gerçektir. Bir bajarinin, kır yaşam tarzına sahip insanlara göre daha fazla bir bilgiye veya bilince sahip olması ve bu özelliğinden dolayı üstün tutulması, tarihsel süreç içerisinde ve halk arasında normal görülmüş ve pratik yaşamda da karşılık bulmuştur.

Batı toplumlarında 'kent soyluları' için kullanılan 'burjuva' (bourgeois) kavramı, esasen kaynağını Almanca 'da kullanılan 'burg' (kale, güçlendirilmiş zengin evleri) kökünden almakta ve daha çok kaleler ile korunan yerleşim yerleri (Hamburg, Strasburg, Limburg, Petersburg vb.) için kullanılmaktadır. Endüstri devrimiyle ortaya çıkan burjuva sınıfının, ekonomik güce veya harcaacak paraya ya da zengin bir tüccar babaya sahip olmayı, tatile çıkabilmeyi, kültürel güveni ifade eden karşılıkları bulunmaktadır (Cambridge Dictionary). Esasen 'burjuva' kavramı ile 'bajari' kavramı arasında herhangi bir etimolojik ilişkinin olup olmadığı tam olarak açığa çıkartılamasa da anlam bakımından doğrudan birbirleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü burjuva kavramı, özünde sermayeyi veya üretim araçlarını elinde bulunduran ve toplumun ekonomik döngüsünde ağırlığı olan sosyal sınıfa tekabül etmektedir (Ersoy, 2018: 1559). Özellikle kendileri gibi soyluluğa ve zenginliğe sahip olmadıkları aristokrasi kesiminin bıraktığı boşluğu da doldurmaya çalışan burjuva kesimi, 13. yüzyıldan itibaren ticaret veya zanaatla uğraşan ve kapitalist sistemin sunduğu olanaklar sayesinde kısa sürede sermaye sahibi olmalarıyla bilinirler (Özkan, 2018: 1739). Soylu veya işçi sınıfına dâhil olmayıp, toplumdaki statüsünü ve gücünü sahip olduğu mal varlığından, zenginliğinden alan kentli için kullanılan burjuva kavramı, aynı özellikleri barındıran ve ilaveten kültürel nüveleri de kapsayan bajari kavramıyla büyük ölçüde benzerlikler içermektedir. Bajari kesim de, önemli oranda maddi olanaklara, şehir yaşamının konforuna ve üst düzeyde bir kültüre sahiptir. Ancak burjuva sınıfının elindeki sermayeyi rasyonel ölçütler doğrultusunda kullanarak kapitalist bir çerçevede ele almasına karşılık bajari kültürüne mensup kesimin, sermaye ve üretim araçlarını elinde bulundurmaya birlikte, sosyal yaşamda sıkıntı yaşayan kesimlerin elbirliği ile hayata tutunmasına katkı yapmaya yönelik daha esnek bir yapıya sahip olduğu da söylenebilir. Öte yandan, alt gelir grubuna (köylü/maraba, gündelikçi veya konargöçer hayat yaşayan yoksul kesim) mensup kesime karşılık burjuva sınıfı sadece gelir düzeyi bakımından değil, aç veya sokakta kalma, soyulma, öldürülme gibi durumlar ve davranışsal farklılıklar bakımından da ayrılmaktadır. Bajari kesimde de üst düzeyde yaşanan belirli bir yaşam tarzı söz konusudur ve çoğunlukla güvenlik, barınma ve geçim koşullarına dair problemler aşılma durumdadır. Benzerlik içeren noktalardan biri de hedefledikleri uğraşlardır ve burjuvanın yaşam tarzında olduğu gibi bajari kültüründe de geçinme problemlerini geride bıraktığı için, iki kesimin amacı daha çok zevk duyulan veya mutluluk veren etkinliklerde bulunmaktır.

Bajari kavramına yüklenen anlamlardan birinin de manevi boyutla bağlantılı olduğu görülmektedir. Öyle ki, bajari bir kimsenin (en azından Cizre özelinde) manevi bir olgunluğa sahip olması, maneviyat içeren tavır ve davranışlarda bulunması bir gereklilik olarak kabul edilir. Konuşmasına, hal ve hareketlerine dikkat etmek, manevi boyutuyla bilinen şahsiyetler hakkında bilgi sahibi olmak, ilişkilerinde maneviyatın öngördüğü yaklaşımları sergilemek, bajari olanların hem kendi aralarında hem de diğer toplumsal kesimlere karşı göstermeleri beklenen gizil normlardır. Toplumda gelişen

olay ve olgular karşısında pozitif anlamlar çıkarma veya ‘hayra yorma’ şeklindeki yaklaşımlar, gerçek anlamda bajari olmanın bir kıstası olarak görülür. Öteki diye ifade edilen köylü veya konargöçer bir hayat yaşayan kesimle bajari kesim arasındaki en önemli fark, bazarilerin maneviyat yönünden güçlü göstergelere sahip olmaları yönündeki gerekliliktir. Başka bir ifade ile bajari kavramına olması gereken yönünde bir çerçeve çizilmekte ve bu kültürden kimselere iyi olandan yana tercihte bulunma gibi bir sorumluluk yüklenmektedir.

3 Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada sıklıkla kullanılan ‘bajari’ kavramı, Kürtçede şehirli anlamının yanında, en az üç kuşak ve daha fazla bir süreden beri Cizre merkezinde ikamet etmekte olan (yerli) kesimin kendilerini tanıtmak üzere başvurdukları bir anlamla kullanılmaktadır. Bajari kültürü ise bajari kesimin şehir yaşamında kullandığı araç ve gereçlerle birlikte yaşamına dahil ettiği hal, hareket, duyuş, düşünüş ve maddi unsurları içeren bir kapsamda ele alınmaktadır. Çalışmada ekseriyette bajari kültürünü farklı kılan unsurlar ele alınmakta, yaşam tarzına dâhil ettiği nüvelerin neler olduğu irdelenmektedir.

Literatüre bakıldığında Cizre merkezinde ikamet eden bajari kesim üzerinde kültürel çerçevede yapılmış bazı çalışmalar görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, bazariler üzerinde yüksek lisans çalışmasını yapan Zeren (2019), Cizre bazarilerini tanıtmaya ve seksenli yıllardan sonra çevreden merkeze gelenlerle farkını ortaya koymaya çalışmaktadır. Aksoy’un (2013) da, aynı etnik kesime mensup olmalarına rağmen bajari kimliğinin diğer kesimlerden farkını ortaya koymaya çalışırken, bunu bazarilerin dışarıdan gelenlerle yaşadıkları sorunlar çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Ergün (2012) ise, şehrin kadim bir yerleşim yeri olmasından kaynaklı kültürel zenginliğine dikkat çekmekte ve Kürt kültüründe Cizre merkezinin yerini ve konumunu, burada oluşturulan kültürel kurumların maddi ve manevi kültürel düzeyin yükselmesindeki önemini ele almaktadır. Ancak Cizre’deki ‘Bajari Kültürü’nü ve bu kültürün şekil almasında tarihsel, ekonomik ve kültürel boyutları da içine alan, bajari kültürünü ayırt eden unsurların neler olduğunu ele alan geniş ölçüdeki bir çalışmanın yapılmadığı söylenebilir.

Kültür sosyolojisi çerçevesinde ele alınan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak, sıklıkla kullanılan “etnografik” çalışma çerçevesinde yürütülmüştür. Etnografik yöntem, kültüre özgü olduğu düşünülen görünümünün anlaşılmasında başvurulan bir araştırma yöntemidir. Bu araştırma yönteminde, grubun ortak kültür, dil, inanç ve davranış örüntüleri esas alınır ve incelenmeye çalışılır (Creswell, 2015: 90). Etnografi, belirli bir insan grubunu veya onların kültürünü anlamlandırmak, betimlemek ve ortaya koymak üzere yapılan bilimsel çabaların bütünüdür ifade eder (Kartarı, 2017: 217). Herhangi bir kültürün bileşenlerini ve aralarındaki ilişkileri anlamak, olay ve olguları mensuplarının gözünden görmeye ve kültürel kodları açmaya çalışmak ve nihayetinde kültürü bütüncül bir yaklaşımla ele almak esastır. Özellikle iletişim kodları, bileşenler arası bağlantı noktaları olmaları hasebiyle aynı zamanda temel kültürel kodları oluşturur. Bu sebeple etnografik yöntemde araştırmacı, araştırılan kültüre mensup kimselerin gözünden dünyayı anlamaya, kültürel kodları öğrenmeye ve çözmeye çalışmaktadır. Farklı, ilginç, değişik veya yeni bir şeyi keşfetme kaygısından ziyade gündelik yaşamın kendisi araştırmacıya hangi bağlamda çalışılacağına dair öngörü sağlamaktadır.

Etnografik yöntem, somut ve soyut bileşenleri günlük yaşamın rutinleri arasından çekip çıkarmak konusunda olanak sunmaktadır. Günlük yaşam akışında, bir taraftan birbirinden farklı bağlamları ve bu bağlamlardaki söz, davranış ve etkileşimleri, diğer taraftan duygu, inanç ve söylemleri ayrı ayrı ele almak, ardından bütüncül şekilde anlamaya çalışmak bu yöntemde takip edilen parametrelerdir. Araştırma konusunu sorunlaştırma, araştırmanın amacını ve yöntemini kestirmede belirleyici bir aşamadır. “*Sorunlaştırma, herkesin gördüğü bir birey, grup, kültür, davranış ya da olayı hem geçmiş ve mevcut ilişkileriyle bütün olarak hem de onu oluşturan bileşenlerin birbiriyle durumunu görebilecek şekilde ayrıştırarak görünür hale getirmek demektir*” (Kartarı, 2017: 218). Birbirinden farklı kültürleri, büyük bir hızla tek tipleştirilen veya ortadan kaldıran modern dünya, hiç olmadığı kadar büyük bir hızla, günümüzde farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Son dönemlerde giderek adeta eriyen durumdaki bajari kültürünü ve onu oluşturan bileşenleri anlamak, ayırt edici hususları ortaya koymak bu çalışmanın sorunlaştırdığı bir konudur.

Alan araştırmasının yapıldığı Cizre merkezinde, söz konusu edilen bajari kesim kültür, dil, inanç ve davranış örüntüleri bakımından büyük oranda ortak özellikler taşımaktadır. Bu doğrultuda bajari kavramının zemin bulduğu alanları, diğer toplumsal kesimlerden farklılık oluşturan yönleri ortaya koymak bu araştırmanın hedeflediği hususlardır. Ayrıca farklı güç unsurları ile ilişkilerinin ve toplumsal yapıdaki konumlarının tespit edilmesinin ancak etnografik bir çalışmayla mümkün olacağı varsayılmıştır. Zira etnometodolojik bir araştırma, araştırmacının peşin hüküm olmaksızın görüşüne başvurduğu aktörlerin araştırma konusuna verdikleri anlamı bulup aydınlatmasını gerektirir. Çalışmada kullanılmak üzere yarı yapılandırılmış soru formları hazırlanmış, veriler yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmış, katılımcıların rızasıyla görüşmeler yazılı şekilde kayda alınmıştır. Nitel araştırmalarda başvurulan kategorileendirme/temalandırma yoluna başvurulmuş, yapılan analizler sonucu her bir konu ile ilgili görüşmelerden elde edilen temalar ilgili konulara işlenmiştir. Ayrıca bu çalışma, nitel araştırmalarda bir konunun durum, olay ve olgularla ilgili sayısal verileri ortaya koymayı amaçlamaktan ziyade araştırılan hususun gündelik yaşamın gerisindeki karşılıklarına, anlamlarına ve farklı görünüşlerine ilişkin derinlemesine analizler yapmayı esas (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 70) almıştır.

Nitel araştırmalarda gözetilen hususlardan biri örneklem sayısının yeterliliğidir ve sayının fazlalığından ziyade derinlikli şekilde amaçlanan bulguların açığa çıkması temel amaçtır. Bu çerçevede katılımcı sayısının 5 ile 25 arasında olması önemli görülmektedir (Creswell, 2015: 81). Bu çalışmada, tekrara düşmemek için sayının sınırlı tutulması uygun görülmüş ve amaçlı örneklem olarak 10 katılımcı ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bu doğrultuda Cizre merkezinde oturan ve bajari (şehirli) diye bilinen köklü ailelere mensup şahıslardan 6 kişi, merkeze yakın kırsal yerleşim yerlerinden gelen (köylü/göçer) şahıslardan da 4 kişi ile mülakat yapılmıştır. Amaçlı örneklemin, sağlıklı sonuçlar elde edilmesinde uygun bir yaklaşım olacağı düşünülmüş ve bu çerçevede, bajari kültüründen ve diğer kesimlerin yaşadığı kültürel unsurlardan, ayrıca son dönemde gelişen toplumsal olaylardan haberdar olabilecekleri ve toplumsal ilişkileri yakından gözlemlemiş olabilecekleri düşünülerek, katılımcıların daha çok ileri yaşta olmalarına dikkat edilmiştir. Görüşmecilerin tümü erkeklerden oluşmaktadır ve bunlar, özellikle merkezde memurluk ve esnafılık yapmış, halkın yaşam tarzını yakından gözlemlemiş olanlardan seçilmiştir.

Bajari kültürünün şekil kazanmasında ve öne çıkmasında etkili faktörlerin peşine düşülmüş ve özellikle siyasi, kültürel ve ekonomik yönler irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın konusu ve kapsamı, bajari olmanın tarihsel arka planı dile getirmek, sosyal, kültürel, ekonomik ve manevi boyutlardan farkını ortaya koymak, yakın dönemlerde yaşanan değişimi ele almak sınırlı tutulmuştur. Bajari kültürünün ne olduğunu, çevredeki yaşam tarzlarından farkını veya ayırt edici unsurlarını ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmuştur.

Alan araştırmasında görüşmecilere sorulacak soruların etik açıdan müsaadesi Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu tarafından alınmış ve alan araştırması bu izin çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

4 Geçmişten Bugüne Cizre’de Bajari Kültürü

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin tarihsel ve kültürel yönleri ağır basan bazı merkezi yerleşim yerleri için kullanılan bajari kavramının en çok karşılık bulduğu veya anlam kazandığı yerlerin başında Cizre gelmektedir. Tarihsel ve kültürel geçmişinin yanında stratejik konumunun sağladığı avantajlar Cizre’nin önemli bir merkez haline gelmesini sağlamış ve merkezde yaşayanlar, çevredeki kırsal yerleşim yerlerinde kalanlardan farklı olduklarını ortaya koymak üzere bajari kavramını sıklıkla kullanmışlardır. Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan yönetsel sorunlar nedeniyle göç eden aileler ve onların yerlerine getirilen ailelerle yaşanan sirkülasyondan sonra büyük ölçüde şekil kazanan Cizre’nin demografik yapısı, Cumhuriyetin kurulmasıyla da büyük oranda korunmuş ve bu yapı 1980’li yıllara kadar sürdürülmüştür. Yaklaşık yüzyıl boyunca, büyük oranda muhafaza edilen Cizre’nin demografik yapısı, merkezde belirli bir kültür düzeyini, ilişkiler ağını, ortak tutum ve davranış kalıplarını meydana getirmiştir. Benzeşen pratiklerin yoğun yaşanmasıyla ortaya çıkan yerel kültür, çevresindeki kırsal yerleşim yerlerinden yalıtılmış bir şekilde biçimlendirilmiş ve birçok konuda yaşanan üst düzeydeki pratikler merkezde bulunanlar için bir kazanım olarak görülmüştür. Merkezde yaşayanların elden bırakmak istemediği söz konusu kazanımlar, ötekiler üzerinde bir imtiyaz aracı olarak kullanılmış ve zamanla ötekilere karşı bir üstünlük algısını beraberinde getirmiştir. Özellikle çevredeki yerleşim yerlerinde kalan köylü ve konargöçer bir yaşam tarzı

sürenlerden farklı; belirli ölçülerde daha kültürlü, asaletli, bilgili ve görgülü olduklarını ortaya koymaya çalışmışlardır.

1980’li yıllarda baş gösteren güvenlik olayları, yaşanan göçler ve beraberinde oluşan toplumsal hareketlilik, insanların çevredeki kırsal yerleşim yerlerinden merkeze gelmelerine neden oluşturmuş ve bu durum merkezin demografik yapısını büyük oranda değiştirmiştir. Kısa bir sürede merkezin nüfusu üç katına çıkmış ve bazariler kendilerini Cizre’nin asli unsuru, çevredekileri de kendilerinden düşük konumda bulunan kimseler veya hizmetçileri olarak gören bir algıyla öne çıkmışlardır. Şehir merkezinde zamanla kendilerini azınlıkta görmeye başlayan bazariler, çevreden gelenlerle sorunlar yaşamış ve dışarıdan gelenlerin yaşam tarzlarını kendi kültürlerine yönelik bir tehdit olarak görmüşlerdir.

3.1 Cizre’de Bazariler ve Bajari Kültürü

Olay ve olgular genellikle sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde şekil kazanır, yani her şeyin bir sebebi olduğu gibi her sebebin de bir sonucu olur. Bu çerçeveden bakıldığında bazar (şehir), yönetim, devlet gibi kavramlar birbirlerinin sebebi ve sonuçlarını içerirler. Her ne kadar şehir ile devlet ilişkileri muğlak olsa da özellikle şehir devletçiklerinin oluşması bu sebep-sonuç ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Zira devlet yapılanması şehirler üzerine kuruludur. Şehirler medeni olma konusunda kendi içlerinde gelişme gösterdikçe bunu daha yüksek bir seviyeye taşıma olanağını da elde ederler (Subaşı, 2017: 198). Cizre gibi stratejik konuma sahip bir yerleşim yerinin kale ve surlarla korunan ve şehir devletini andıran durumu beraberinde yüksek düzeyde bir kültürün izlerini de barındırmaktadır. Ancak kültürler kısa bir sürede ortaya çıkmayan, gelişen olaylarla şekil kazanan, iletişim ve ulaşımın sıklığı oranında gelişme gösteren yönlere sahiptir. Bu kısımda, Cizre özelinde öne çıkan bajari kültürünün siyasi gelişmelerle, üretim ve tüketim dengesini oluşturan ekonomik döngüyle, eğitim düzeyi ve önemli ölçüde etkilendiği bir alan olarak maneviyatla olan ilişkisi üzerinde durulacaktır.

3.1.1 Bajari Kültürü ve Siyaset

Geçmiş M.Ö.6000 yılına kadar dayanan ve Yukarı Mezopotamya’nın en önemli yerleşim yeri olan Cizre, sırasıyla Asur, Pers, Roma, Sasani, Mervanî, Eyyûbi ve Osmanlı dönemlerinde de bölgenin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. İlgili dönemlerde coğrafi, idari, askeri, ticari ve kültürel yönlerden merkezi bir yer olmasıyla öne çıkan Cizre, stratejik konumuyla Anadolu ve Mezopotamya’yı birbirine bağlamış ve Dicle Nehri sayesinde ticari yönden önemli bir avantaja sahip olmuştur (Yıldız vd., 2010: 224). Tarihsel süreçte etrafta bulunan farklı devletler, ortaya çıktıkları bölgelerde güçlenmiş, Cizre’yi bir dönem himayesine almış, ancak yönetimi yerelde ikamet edenlere bırakmış ve bu döngü binlerce yıl devam etmiştir. Örneğin Eyyûbiler, kendilerine bağlı kalmaları suretiyle Cizre’nin emirlik olarak devam etmesini kabul etmiş ve düşmanlarına karşı verdikleri mücadelelerde Cizre halkının desteğini yanlarında görmüştür. Cizre’nin kaderi haline gelen bu tarihsel döngü sonraki dönemlerde de devam etmiş ve Moğol saldırıları döneminde Cizre, Eyyûbilerin kontrolünden çıkarılmıştır (Demir, 2010: 77). Arap-İslam hâkimiyetinin hemen sonrasında Cizre’nin yönetimi yaklaşık yüzyıl Mervaniogullarının (990-1085) elinde kalmış ve 1085 yılında Büyük Selçukluların hâkimiyetine geçmiştir. Akabinde Cizre şehri, belirli sürelerde Artuklu, Musul Atabeyleri, Eyyubi ve Moğolların yönetiminde kalmıştır (Akyüz, 2010: 863). Önce Azizan Beyliği ve daha sonra Cizre (Botan) Beyliği dönemleri ise, şehrin önemli bir yerleşim yeri haline gelmesinde, yerleşik ve kadim bir kültürün oluşmasında; mimari, sanat ve edebiyat alanında önemli eserlerin ortaya konulmasında belirgin bir dönem olmuştur. 19.yüzyılın ortalarına kadar devam eden Cizre Beyliği dönemi *bajari kültürünün* oluşmasında da önemli ölçüde rol oynamıştır.

Osmanlının son dönemlerinde, özellikle Tanzimat Fermanıyla birlikte azınlıkların hak arayışları ve milliyetçi fikirlerin yayılmasıyla toplumsal düzeni bozmaya yönelik girişimler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bulunan beylikler de önemli bir toplumsal sorun olmaya başlamıştır. Cizre bölgesinde yaşayan farklı etnik ve dinsel gruplar Cizre beyliği döneminde bir arada yaşarken, özellikle Nasturilerin, daha sonra farklı azınlık grupların bazı toplumsal karışıklıklara yönelmeleri bölgesel yönetimin olaylara müdahale etmesine yol açmıştır. Avrupa ülkelerinin bu azınlık haklarına yönelik Osmanlı üzerinde oluşturduğu baskılar, merkezi yönetimin Cizre Beyliğine son verilmesi kararını almasına neden olmuştur. Beyliğin sonlandırılmasının ardından bölgedeki toplumsal yapının dokusuna etki edebilecek yönetim mekanizması bir türlü oluşturulamamış ve merkez tarafından atanan kaymakamlar yoluyla bölge yönetilmeye çalışılmıştır.

Cizre Beyliğinin 1848'de Osmanlı tarafından sonlandırılması ve Mir ailesi diye bilinen Bedirhani ailesinin ve destekçilerinin sürgün edilmesinden sonra, toplumsal yapısı ağırlıklı olarak aşiretlerden oluşan Cizre yöresinin kontrol edilmesi önemli bir problem haline gelmiştir. Bedirhan Bey'den sonra bölgesel yönetim bir süreliğine Êzdin Şêr Bey'e teslim edilmiş ancak onun da isyanıyla aşiretlerin kontrol altına alınması zorlaşmış ve merkezden tayin edilen yöneticilerin bölge üzerinde etkilerinin olmadığı, bölgede güvenliği sağlamanın fazlasıyla güç olduğu anlaşılmıştır. Özellikle Êzdîn Şêr'in son dönemlerde çıkardığı isyanın bastırılmasından sonra göreve getirilen Kaymakam Mustafa Paşa'nın yüksek vergilerle ve yolsuzlukla halkı bezdirmesi, yönetimdeki keyfi uygulamaları Cizre halkının Osmanlı yönetimine mesafeli (soğuk) bakmasında etkili olmuştur (Öğün, 2010: 391). Yaşanan bu tür sorunlar nedeniyle merkezi yönetimce bölgenin sevk ve idaresinde değişikliğe gidilmiştir. Çok geçmeden Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, 1890 yılında Hamidiye Alaylarının kurulmasına, bir alayın da Cizre bölgesinde bulunmasına karar verilmiştir.

Bölgenin etnik yapısının çoğunlukla Kürtlerden oluşması ve Batı eksenli ortaya çıkan milliyetçilik akımı doğrultusunda Kürtlerin bölgede bir takım isyanlara kalkışması, Cizre bölgesinin Osmanlı'nın son dönemlerinde siyasi yönden önemli sorunlar yaşamasında doğrudan etkili olmuştur. Özellikle Irakta bulunan Kürtlerle kurulan irtibat, bölgede siyasi bir takım hareketlenmeleri beraberinde getirmiştir. Öyle ki Irakta yürütülen Kürtlerle ilgili politikalar Cizre bölgesinde yakından takip edilmiş ve bu durum Cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Kuzey Irak Bölgesel Kürt yönetiminde etkili şekilde siyaset yapan Barzanilerin veya Talabani ailesinin savunduğu fikirler yakın dönemlerde bile Cizre merkezinde, özellikle bajari kesimden taraftar bulabilmiştir.

Alan araştırmasında görüşmecilerden, bazariler başta olmak üzere bölgenin siyasi yönden nasıl bir seyir izlediği yönünde sorular sorulmuş ve bölgenin Osmanlı döneminden beri devam eden siyasi durumu irdelenmeye çalışılmıştır.

"...bajari kesim arasında Barzani'nin siyasetini beğenen ve bu çizgiyi savunan insanlar da var. İktidara yakın olanlar da vardır. Konumunu, koltuğunu korumak isteyenler de var..." (K-9, 63).

"... özellikle Dağkapı mahallesi siyasi görüş olarak Celal Talabani'nin görüşündeydiler. İddia edildiğine göre 80'li yıllarda mahalleye bir sürü silah temin edilmişti Talabani'nin adamları tarafından. Daha sonra cezaevine girenler oldu bu silahlar yüzünden." (K-10, 66).

Osmanlı'nın son yüzyılında ortaya çıkan siyasi fikirlerden dolayı bölge zorlu dönemlere şahit olmuş, özellikle Cizre merkezinde siyasi fikirlere yönelen veya onlarla bağlantıda bulunan aile veya kesimler göç ettirilmiştir. Onların yerine ise daha çok Irak, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerden, ayrıca çevre il, ilçe ve köylerden gelen aileler yerleştirilmiş ve kendilerinden siyasete bulaşmamaları konusunda uyarılan bu aileler, bugün bajari denilen kesimin vücut bulmasını sağlamıştır. Bazariler Cumhuriyet tarihi boyunca çoğunlukla siyasi görüşlere mesafeli davranmış, genelde merkezi sayılan partilerde siyaset yapanlara yakın durmuş ve kendi kazanımlarını önceleyen politikaları takip etmişlerdir. Yakın dönemlerde de bu politik duruşları devam etmiş ve dışarıdan (yakın çevreden) gelip yerleşenlere göre siyasi konularda daha gerilerde kalmayı tercih etmişlerdir.

"Küçükken aile büyüklerimizden duyardık. Eski dönemlerde siyasetle uğraşmamaları için çok baskı gördüklerini söylerlerdi. Bize de bu konuda çok tembih ederlerdi. Bu yüzden siyasi yönden bazariler biraz geri planda kalmayı tercih eder, rengini pek belli etmez." (K-9, 63).

"...kesin bir ideolojileri yoktur. Çünkü devletin yöneten ana eksen siyaset neyse ona göre siyaset ve güç çevresi oluştururlar. Diğer kesimlerden farkı budur. Siyasi fikirlerinin hükümetteki partiye göre şekillenmesi..." (K-7, 52).

Devletle yakın ilişkiler geliştiren ailelerin bu yöndeki girişimleri Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonraya kadar geriye götürülebilir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kurulan Halkevleri'nin Cizre'de gerçekleştirdiği etkinlikleri (1938-1950) yakından inceleyen Altan (2012: 79), konuyla ilgili ilçenin önde gelen şahsiyetleriyle mülakatlar gerçekleştirmiştir. Çalışmada, ilgili dönemde etkili ve yetkili konumda bulunan ve "malağa" (ağa aile) denilen Dursun, Özalp, Yardımcı, Sönmez ve Özkan gibi köklü ailelerin devlete bağlılıklarının bulunduğunu ve bunu göstermek için de Halkevlerinin gerçekleştirdiği etkinliklere iştirak ettiklerini belirtmektedir. Başlı açık ve manto giyinen eşleriyle birlikte katılım gösteren erkekler ise genellikle batıdan gelen memurlardan oluşmaktadır. Etkinliklere, kültürel doku uyumsuzluğu ve dil probleminden dolayı halkın rağbet göstermediği ifade edilse de, bazı önde gelen ailelerden erkeklerin bu etkinliklere eşleri olmaksızın iştirak ettiği dile getirilmektedir. Cizre'nin köklü ve aynı zamanda kendilerine 'seyyid' denilen Elçi

ailesinden Şerafettin Elçi, bazı ailelerin bu etkinliklere iştirak etmesini, kısmen o dönemde oluşan mecburiyete, kısmen de bu ailelerin beklentilerine bağlamaktadır. Bu ailelerin bir taraftan devletle ters düşmek istememeleri ve diğer taraftan devletin imkânlarından faydalanmak istemelerinin etkili olduğu dile getirilmektedir.

“Bajariler, devletin kendilerine sunduğu imkânları iyi kullanmış ailelerden oluşurlar. Devletle karşı karşıya gelmemişlerdir. Son dönemlerde yaşanan toplumsal olaylarda da ya taraf olmamışlardır veya devletten yana seçimlerini yapmışlardır. Kendi rahatlarına ve kazançlarına halel gelmeyecek şekilde davrandıkları söylenebilir. Bajariler devletle yaşanacak çatışmanın sonuç vermeyeceğini belirtir ve yaklaşık 150 yıl öncesinde yaşanan olayları ve Bedirhani ailesinin durumunu örnek verirler...” (K-4, 46).

1950’li yıllar, Cizre merkezinin yönetimine sahip olmaya çalışan kesimler için siyaseten çok hareketli geçen, siyasetin merkezinde bulunan partilerden aday olduktan sonra kendilerine göre yerelde bir siyaset izlemeye çalıştıkları bir dönemdir. Öyle ki belediye başkanlarının ölümüne sebep olacak düzeyde kızışan bir mücadele söz konusudur. Ayrıca sadece bajarilerden oluşan bir şehir oluşturma ve çevre köylerde kalan veya konargöçer hayat yaşayan kesimlere merkezde arazi satmama yönünde politikalar uygulanır. Burada bajari olmanın bir üstünlük olduğu, bajari kültürünün korunması gerektiğine dair bir bilinç söz konusudur ve bunun uğruna bir mücadelenin fazlasıyla verildiği görülmektedir.

“...çevredeki yerleşim yerlerinde yaşayan aşiret mensupları/köylüler bajariler tarafından daha düşük mertebede yaşayan insanlar olarak görüldükleri için şehrin huzurunu kaçırmaları diye 1960’lı yıllarda merkeze yerleşmelerine izin verilmemiştir.” (K-4, 46).

Bu yöndeki politikaları uygulayan ve tartışmaların odağında bulunan isim ise dönemin Belediye Başkanı Abdulkadir Dursun’dur, farklı kesimden insanların saldırısına uğrar ve hayatını kaybeder. Ancak ölümüyle ilgili birden fazla iddia söz konusudur; Suriye tarafındaki arazileri sahiplenmeye çalışması, çevredeki köylü, aşiret ve göçerlere merkezde arazi satmayı yasaklaması, merkezdeki arazileri adamlarıyla beraber kendileri üzerine kayıt etmeye çalışmaları nedeniyle öldürüldüğü belirtilse bile olayın gerçekliği sır olarak kalır.

“Qadê Hacı Dursun’un (Abdulkadir Dursun) kendisi değil ama yanında muhasebe işlerine bakan bazı adamlarının usulsüzlük yaptığını duymuştum. Adamlarından, aynı zamanda encümen olan üç kişi merkezin etrafındaki arazilerin tapusunu kendi üzerlerine yaparlar. Bugünkü Dörtüol ve etrafında halen bazı ailelere ait araziler mevcuttur. Ancak olayın faturasını da Qadê Hacı Dursun öder.” (K-9, 63).

Cumhuriyetin kurulduğu dönemden itibaren Cizre’de belediye başkanlığı yapmak sorun teşkil etmiş, bu husus önemli çekişmelere konu olmuştur. Bu yöndeki mücadele Abdulkadir Dursun olayından sonra da devam etmiş ve özellikle iki-üç aile ekseninde gelişen mücadeleler nedeniyle iz bırakmıştır. Merkez partileri arasında gelişen mücadeleden daha fazla öne çıkan yerel siyaset (belediye başkanlığı), kimi zaman halkın günlük hayatını etkileyecek düzeye gelmiş, bazen de mahalle bazında ayrışmaların yaşanmasına neden teşkil etmiştir. Belediye başkanlığına aday kimseler veya aileleri etrafında kümelenen halk birbirlerini sindirmek üzere bazı zamanlar çarşı/pazarda, bazen de mahallelerde kavgalar gerçekleştirmiştir. Hatta bazen, tarafını tuttıkları adayın kazanamaması durumunda önemli ölçüde bedel ödemişlerdir.

“Karşı tarafın adayı kazandığında bir dönem boyunca (5 yıl) belediyeye uğramazdık. İhtiyacımız olsa bile gidip onlara muhtaç olmazdık. Çünkü işimizi görmeyeceğini bilirdik, gerçi açıkça onlar da zaten yapmıyordu işimizi” (K-9, 63).

Siyasal yönden var olan sorunlara eklenen gelişmelerden biri de 1970’li yıllarda devletin uyguladığı askeri ve siyasi baskılar ile Kürt örgüt ve partilerin kendi aralarındaki çatışmaları sonucunda bölge halkının taraf tutmak zorunda bırakılmasıyla başlayan göçlerdir. Bu göçler, batı illerine olduğu gibi Almanya başta olmak üzere Avrupa’nın diğer ülkelerine de yapılır. 1980’li yıllarda büyük askeri harekâtlar ve tutuklamalar göçün devam etmesini ve köylerin giderek merkezde bulunan bajari ağaların tekeline geçmesini sürdürür. Özellikle 1980’li yılların ortalarında bölgede patlak veren olaylar, güvenlik sorunları nedeniyle ve bölgedeki olayların kontrol altına alınmasını sağlamak üzere koruculuk sistemi getirilir. Koruculuk sistemi zamanla bölgedeki ağaların silahlı birliklerini, rakiplere karşı kullandıkları bir güce dönüşür (Aksoy, 2013: 120). Bu dönemde çevreden gelen göçlerle birlikte merkezin nüfusu yaklaşık üç katına çıkar. Artık demografik yapısı tamamen

değişmiş olan merkezde bajari kesim azınlıktadır ve kendilerini, yaşam tarzlarını, kültürlerini dışardan gelen kesime karşı korumaya çalışan bir pozisyondadırlar.

Bajari kültürünün şekil kazanmasına ve bazarilerin kendilerini diğer toplumsal kesimlerden ayrı bir konumda görmesine etki eden faktörlerin başında siyasi backgroundun geldiği söylenebilir. Tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olmanın getirdiği mirasla övünen bazariler, kendilerini yönetim kademesinde bulunan soylu/asil kesimle özdeşleştirmektedir. Ancak bazı dönemlerin siyasi bakımdan sorunlu geçtiği ve kimi zaman kesintiye uğradığı, özellikle bajari kültürüne temel teşkil eden ailelerin çoğunun Osmanlı'nın son dönemlerinde Cizre'ye yerleştirildiği (Yıldırım, 2022: 7) dikkate alındığında bajari kesimin kökenlerinin farklılaşabileceği görülmektedir. Zira Osmanlı'nın son dönemlerinde Cizre merkezine siyasi bakımdan şekil verilmiş ve merkezin endişelerine konu olan aileler siyasi yaklaşımlardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Dışarıdan gelip Cizre'ye yerleşmelerine müsaade edilen ailelerden siyasi hassasiyetler gözetilmiş ve kendilerinden siyasetin dışında kalmaları durumunda önemli ölçüde maddi olanaklardan faydalanmalarının yolu açılmıştır.

3.1.2 Bajari Kültürü ve Ekonomi

Bajari kültürünün Cizre merkezinde belirgin hale gelmesinde etkili faktörlerin başında hiç şüphe yok ki ekonomik ilişkiler ve bunun ortaya çıkardığı sonuçlar gelmektedir. Zira tarih boyunca kültürün maddi ayağında görülen gelişmeler manevi yönüne önemli ölçüde şekil vermiştir. Cizre merkezinde de bu yönde yaşanan gelişmeler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle nehir (Dicle) üzerinden taşımacılık yapılarak gerçekleşen ticaretin yanında, gerisinde bulunan dağlık bölgelerden ve kışları ılık geçen iklimden istifade edilerek yapılan hayvancılık Cizre'nin önemli bir ticaret döngüsüne sahip olmasını ve ekonomik yönden refah içerisinde bulunmasını sağlamıştır. Hayvanlardan elde edilen ürünlerin satışa sunulmasıyla elde edilen gelir ve son dönemlerde gerçekleşen sınır ticareti üzerinden sağlanan kazanç, merkezdeki insanların ekonomik yönden daha iyi bir düzeye çıkmasına katkıda bulunmuştur. Ticari döngüdeki bu konumundan dolayı, özellikle son bir buçuk veya iki asır boyunca Cizre'deki bazarilik kültürünün yerleşik hale gelmesinde ve bazarilerin çevredeki yerleşim yerlerinde bulunan insanlara göre kendilerini üstün görmelerinde etkili olmuştur. Başka bir ifade ile bajari kültürünün oluşmasına yön veren başlıca etken, merkezdeki insanların sahip oldukları olanaklardır ve içinde buldukları ekonomik refah düzeyidir. Çünkü bir bazarinin çevredeki bireylerden farkı, onun sahip olduğu maddi olanakları; üst baş diye ifade edilen giyimi, yemeklerindeki çeşitlilik, evlerindeki konfor ve yaptıkları harcamanın miktarı gibi pratiklerdir. Dolayısıyla bajari olmanın iskeleti esasen ekonomik yönden sahip olunan olanakların yüksek düzeyde olmasında yatmaktadır. Bu yaklaşımı destekleyecek önemli bir argüman ise bazariliğin giderek yok olmaya başladığı ve neredeyse artık kimsenin bazarilik kültürüne itibar etmediği yönündeki kaygı ve endişelerdir. Çünkü bazarilik kültürünün omurgası konumundaki ekonomik olanaklar, son dönemlerde çevreden göç ederek merkeze gelen köylü ve göçerlerin eline geçmiş ve bu durum bazarilerin geri planda kalmalarına neden olmuştur.

Cizre'nin ekonomik yönden iyi bir düzeyde olmasına katkıda bulunan hayvan ürünlerinin satışından veya kelekçilik yapılarak nehir üzerinden gerçekleşen ticaretin yanında başka faktörler de bulunmaktadır. Örneğin azınlık durumunda bulunanların uğraştığı zanaat içeren ve bölgede başka yerde bulunmayan imalata yönelik dericilik, ayakkabıcılık, kalaycılık vb. bazı meslekler, tarih boyunca Cizre'nin ticari faaliyetler yönünden gözde bir yer olmasına katkıda bulunmuştur.

Görüşme gerçekleştirilen kişilere ekonomik döngünün nasıl gerçekleştiği yönünde sorular sorulmuş ve maddi olanakların bajari kültürüne etkileri saptanmaya çalışılmıştır.

"Babamın çocukluğu döneminde Cihü denilen Yahudiler yaşarmış burada, çok ta zenginlermiş, kalaycılık, ayakkabıcılık, dericilik, marangozluk gibi meslekler yaparlarmış, sonraki dönemlerde yetişen ustaların tümü onların yanında bu meslekleri öğrenmişlerdi, mesleğinde iyi olan ustalar o dönemlerde yetiştirdikleri çıraqlardan iyi olanlarına 'ostaname' diye bir belge verirlerdi. O dönemlerde burada bir meslekle uğraşanların, esnafın, tüccarın ekonomik durumu çok iyiydi." (K-9, 63).

Azınlıkların yanında çırak olarak başlayan ve daha sonraları kendilerine işyeri temin ederek esnafılık yapan, azınlıkların bölgeyi terk etmeleriyle bu alana tamamen sahiplenen yerli kesimden insanlar, ekonomik yönden refah içerisinde olmuş ve bazarilik kültürünün ekonomik ilişkilerle bağlantılı olarak şekil kazanmasında önemli rol oynamışlardır. Çünkü esnafılık yapan veya alışveriş ile uğraşan kesim çevredeki kırsal yerleşim yerlerinden gelen kimselerin doğrudan muhatabı olmuş ve bazarilik

imajının toplumsal alanda zemin kazanmasındaki temsilcisi olarak anılmışlardır. Gelir bakımından yüksek düzeyde olmaları nedeniyle beyefendi bir görünüme, sofrasında yemeklerin çeşitliliğine ve belirli bir üsluba dikkat etmeleriyle öne çıkan esnaflar, kimi yerde üstünlük içeren davranışlar sergileyerek bazarilerin esasen çevrede yaşayan kesimlere göre üstün oldukları imajını vermeye yönelmişlerdir.

“...yemeklerimizde bol çeşit olmalı, kişi sofraya oturduğunda hem gözü doymalı hem de midesi. Bizde böyle. Evde istediğimiz yemek yoksa dışarı giderdik, yemeğimizi dışarda yedik. Bu yüzden evdeki hanımlarda bol çeşit yemek yapardı ki içlerinden bir yemeği yiyebilelim diye... Ekonomik durumumuz iyiydi, kazancımız yerindeydi, yer, içer eğlenirdik...” (K-6, 65).

Osmanlıların son dönemlerinde dinsel ve etnik yönden birçok farklılığı içinde barındıran Cizre’nin bu heterojen yapısı, ekonomik yönden önemli avantajlar sağlamıştır. Ustalık isteyen önemli meslekleri icra etmeleriyle bilinen Yahudiler ve Hristiyanlar, ticari faaliyet yürüten Müslüman kesimle birlikte Cizre’nin ekonomik yönden gelişme kaydetmesinde önemli rol oynamışlardır. Cizre merkezinde bulunan yerleşim yerlerinin mahalleler bazında ayrışması, Osmanlının son dönemlerinde farklı dine mensup kesimler üzerinden iken Cumhuriyetle birlikte ayrışmalar ekonomik göstergeler üzerinden gerçekleşmiştir. Örneğin Osmanlı son dönemlerinde Mir Ali mahallesinde Yahudiler, Dağkapı’da ise Hristiyanlar çoğunlukta olmuşlardır (Zeren, 2019: 26). Sonraki dönemlerde Mir Ali Mahallesi daha çok Bey, Ağa, Şeyh gibi varlıklı ve toplumsal statü bakımından elit konumda bulunanların mekânı olarak öne çıkmıştır. Dağkapı mahallesi de daha çok esnaflıkla ve ticaretle ilgilenen ve ekonomik yönden ortalamanın üzerinde bulunan kesimin mekânı olarak bilinmiştir. Kale mahallesi ise ekonomik düzey bakımından diğer mahallelerden daha geride bulunan bir kesimle anılmış, deri ve ağaçtan yaptıkları sandallar üzerinden yük taşıyan kelekçilerin ve kısmi şekilde ticaretle uğraşan kimselerin yoğunluklu şekilde yaşadıkları mahalle olarak anılmıştır. Merkezde yaşayan bazariler içinde Kale Mahallesinde ikamet edenler, ekonomik güç ve düzey bakımından toplumsal tabakanın alt kısmını oluşturan tabakayı teşkil etmiştir.

Esasen bajari kültürün oluşumunda öne çıkan faktör, merkezde bulunanların ticaret yapma olanakları ve onunla bağlantılı şekilde oluşan refah düzeyidir (Aksoy, 2013: 93). Cizre’nin, merkezin etrafında bulunan geniş ve verimli arazilere, küçükbaş hayvanlarını yazın yaylalara çıkarabilme, kışın ise dışarıda beslemeye müsait bir iklime sahip olması ve İpekyolu gibi önemli ticaret yollarının kavşağında bulunması, tarih boyunca onu, canlı ve güçlü bir ekonominin bölgedeki merkezi haline getirmiştir. Çevresinde sağlanan ürünlerin alım satımı veya ticareti Cizre merkezinde gerçekleşmiş, araçlar veya tüccarlar kimi zaman üretici kesimden daha fazla kazanca sahip olabilmıştır. Merkezde ikamet ettiği halde köy bazında arazilere sahip olan malağa aileler, Cizre’deki ekonomik döngünün önemli bir ayağını oluşturmuşlardır. Bajari kesiminin üst bir kimlik olarak öne çıkmasında, bazı köylerin bütün arazilerine sahip ağa kesimin merkezde ikamet etmiş olması da rol oynamıştır.

“Tahir (Vesek) Ağanın yaklaşık 10 (on) köyü vardı. Kale mahallesinde oturan Osman (Efendi) Ağanın da 4-5 köyü vardı, bir o kadar da Suriye tarafında köyleri vardı. Sönmez’lere ait 10 köy Suriye tarafındaydı. Onlardan halen Suriye tarafında oturanlar var. Yine onlara ait 50-60 tane dükkân Cizre’de vardı, marangozlar sitesinde. Mesela Heşenê Şex 4-5 köye sahipti. Hüseyin (Yiğit) Ağa’nın da 5-6 köyü vardı. Vesek’lerin dayıları olan Özkan ailesi de 3-4 köye sahipti” (K-9, 63).

Türkiye’deki tarım ekonomisi geçimlik olmaktan çıktıkça büyük toprak sahibi ağalar daha fazla müktedir olmaya başlamış ve hükümetle işbirliği içerisinde çıkarlarını korumaya çalışmışlardır. Önceleri aşiretin ortak malı olan topraklar, devletin düzenlemesiyle kişisel mülkiyete geçmeye başlamıştır. Ağa kimseler toprak sahibi zenginlere, aşiret mensupları ise topraksız köylü sınıfına dönüşmüştür (Aksoy, 2013: 126). Bu durum zamanla aşiret bağlarında bir çözülme, toprağa bağlılıkta azalmayı ve kırsal bölgelerdeki ekonomik şartların ihmal edilmesini getirmiştir. Cizre’deki köylerin özellikle verimli arazilerini elinde bulunduran ağalar, köylülerin yoksul durumlarını fırsat bilerek daha da zengin olmanın yollarına aramış ve köylülerin gözünde ağalar, bajari kesimi temsil eden bir figür olarak yer almış ve öne çıkmışlardır.

Toprak ağalığının önemli görünüşlerinden biri olan Cizre’de köy bazında arazi sahibi olmak ve bu zenginliği merkezde oturarak sürdürmek, elit bir yaşam sürmek bazı durumlarda bajari kültürünün bir parçası sayılmış ve köylü kesim üzerinde üstünlüğe evrilmiştir. Bazı ailelerin toprakları atalarından kalmış ise de bazıları kendi olanaklarıyla veya resmiyet üzerinden takip ederek köy bazında arazilere sahip olabilmıştır.

"...bazı köyler Osmanlı döneminde atalarına verildiği için onlardan kalmadır, bazı köyleri de kendileri almıştır. Örneğin sınır ticaretiyle ilgilenen ve koyun alıp satan Yiğit ailesi çok iyi para kazanmıştır. Bir senede üç köy aldıkları halen söylenir buralarda..." (K-9, 63).

Hemen her dönemde olduğu gibi son dönemlerde de Cizre'nin ekonomik yönden öne çıkmasına olanak tanıyan gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin 2000 yılında yapılan bir çalışmada (Boyras, 2000: 42) Cizre'nin %42'sinin tarım ve hayvancılıkla, %27'sinin ise ticaretle uğraştığı tespit edilmiştir. Bajari olmanın ekonomik döngüyle yakından ilişkili olduğunu gösteren son dönemlerdeki gelişmeler, merkezdekilerin çevrede bulunanlarla aradaki ekonomik farkı açtıklarına işaret olarak görülebilir. Özellikle sınır kapısından geçiş kolaylığının sağlandığı 1980-81'li yıllarda araçların geçişinde önemli oranda artış yaşanmış ve yöredeki halkın ticarete ilgi duymasında önemli bir başlangıç olmuştur (Boyras, 2000: 18). Bölgede gerçekleştirilen hayvancılığın ise modern yöntemlerden uzak olduğu ve iptidai bir besi hayvancılığına dayandığı belirtilmiştir. Diğer taraftan 1991 yılında patlak veren körfez krizi, Irakla yapılan sınır ticaretine önemli ölçüde zarar vermiş ve bölge halkının dışarıya göç vermesinde etkili olmuştur. 90'lı yılların ortalarına doğru sınır ticaretinde büyük oranda bir canlanma meydana gelmiştir. Cizre'nin E-24 transit karayolu üzerinde bulunması, tıpkı geçmiş dönemlerde İpekyolu'ndan sağlanan avantajların bir benzerini yaşatmıştır. Özellikle 90'lı yılların ortalarında, günde yaklaşık 3000 aracın geçişi, Cizre ilçesinin ekonomik yönden gelişme göstermesinde etkili olmuş, döviz alışverişi, elektronik eşyaların sınırdan geçirilerek alınıp satılması ve akaryakıt ticareti bölgenin adeta kaderini tayin etmiş ve önemli bir ekonomik refah seviyesi yakalanmıştır (Boyras, 2000: 50). Bu dönemde Cizre'deki vatandaşların büyük çoğunluğu taşımacılık (logistik) alanıyla ilgili iş kollarında ve akaryakıt sektöründe uğraş vermeye başlamışlardır. Kuzey Iraktaki bölgesel yönetimle kurulan ticari ilişkiler sonucunda mal ve ürünlerin büyük çoğunluğunun Mersin ve Gaziantep illerinden tedarik edilmesi, Cizreli vatandaşların da önemli bir kısmının bu illere göç etmesine ve lojistik alanındaki faaliyetlerini buralardan devam etmesine neden olmuştur. Bilindiği gibi sermaye sahipleri kendilerini ve sermayelerini güvende görebilecekleri yerleşim yerlerini seçerler. Cizre'nin de pek çok ileri gelen iş insanı veya önemli orandaki sermaye sahipleri ülkenin batısında bulunan şehirlere göç etmiş ve işlerini büyütürken önemli bir konuma gelmişlerdir. Bu dönemde sınır ticaretinden büyük orandaki alışverişler bajari kesimin kontrolünde gerçekleşmiş, köylü veya göçer kesim ise bu ticaretin az bir kısmıyla yetinmiştir.

Bajari olmanın ne anlama geldiğini ifade eden görüşmecilerden biri, bazarilerin güç ilişkilerinde ve ticari döngüdeki konumunu ifade ederken bajari olmadığını da belli edecek şekilde dile getirmektedir.

"Bazariler çıkar odaklı oldukları için devletle çok iyi ilişkiler geliştirmişler, geneli esnaf ve geri kalanı da memurdurlar. Resmi makamlarla ve siyasetle iyi ilişkilere sahip oldukları için sınır ticaretinin kontrolü de onlardaydı. Köylü kesimin çoğu o dönemde sadece şoförlük yapardı." (K-10, 66).

Bajari kültürünün önemli ölçüde şekil kazanmasına vesile olan Cizre merkezinin ekonomik durumu, geçmiş dönemlerde olduğu gibi son dönemlerde de iyi bir düzey yakalamış ve merkezdeki insanların önemli bir refah seviyesi yakalamalarında belirleyici olmuştur. Bajari kültürünü öne çıkaran giyim ve yemeklerindeki çeşitlilik ve sahip oldukları yaşam tarzı doğrudan ekonomik göstergelere bağlı olarak şekil kazanmıştır.

3.1.3 Bajari Kültürü ve Eğitim

Cizre merkezine has bir kültür çerçevesi olarak görülebilecek bajari kültürün temelleri, daha çok Azizan ve Cizre Beylikleri dönemlerinde yakalanan eğitim düzeyiyle atılmıştır. Osmanlı döneminde kendi içlerinde serbest olan Cizre Beyliği, eğitim seviyesini üst düzeyde tutmaya çalışmış ve bu sayede Cizre'yi ilim, kültür ve sanatın merkezi haline getirmiştir. Bu dönem aynı zamanda bölgedeki medreselerden çıkan önemli bilim insanlarının, şairlerin, ediplerin ve âlimlerin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Sözlü ve yazılı eserlerin ilk örnekleriyle Cizre'de karşılaşmış, medrese eğitimi ile oluşan geleneğin bölgede kök saldığı bir yer olmuştur. Yönetim kademesinin merkezi olması nedeniyle ilim ehli insanlar buraya yönelmiş, yöneticilerin yetiştirilmesinin bir merkezi haline gelmiştir. Örneğin kentli kesimin imtiyazlı konumlarına önemli ölçüde güç veren ve Cizre'nin ilim ve kültür abidesi olarak görülen Medresa Sor (Kırmızı Medrese) kurumu, bajari olmanın farkını ve mekânın kimlikle ilişkisini ortaya koyması bakımından önemli bir fenomen olmuştur. Bunun dışında da medreseler faaliyet göstermiş ve Cizre, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri başta olmak üzere Irak, Suriye ve Mısır

taraflarına kadar ilimle iştigal etmek isteyen öğrencilerin eğitim almaya geldikleri bir merkez haline gelmiştir. Bu dönemlerde öğrencilerin barınmaları halk tarafından karşılanmış ve bu vesile ile bajari kesimin de ilim ehli insanlarla münasebetleri merkezdekilerin kültürel düzeyinin yükselmesine de katkıda bulunmuştur.

Osmanlının hüküm sürdüğü topraklarda yerel yönetimleri ortadan kaldırarak merkezi otorite kurmaya yöneldiği dönemlerde yaşanan yönetsel karışıklıklar, eğitimin kısmi şekilde sekteye uğramasını da beraberinde getirmiştir. Merkezi hükümet, taşrada bulunan bölgelerin eğitim düzeyini yükseltmek üzere 1882 yılından itibaren iptidai mekteplerin taşrada açılmasına karar vermiş ve bu okullardan iki tanesini Cizre’de açmıştır. Hemen sonrasında “Feyzi İttihat” adında kızlar için bir iptidai mektebi, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından açılmıştır (Aktürk, 2021: 20). Osmanlı döneminde medrese eğitime devam edilmiş ancak Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte medrese eğitiminin önüne geçilmek istenmiştir. Bazı medrese ve tarikatlar, faaliyetlerine gizli şekilde devam edebilmiş ancak bu eğitimlerden sağlıklı bir sonuç alınamamıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla laik bir eğitim sistemine geçiş bölgede hemen de içselleştirilmemiş ve bir takım sorunların oluşmasına mahal vermiştir. Cumhuriyetle birlikte insanların seküler hale getirilme çabası çoğu zaman karşılık bulmamış, bu dönemlerde dini konumu ağır basan Cizre’nin manevi büyüklerinin öne çıkartılması yönündeki gayretler belirgin hale gelmiş ve dini eğitim bajari kesimi tarafından destek görmüştür. Örneğin keramet ehli ve manevi bir şahsiyet olarak görülen Şeyh, Seyyid ve Seydalardan oluşan dinsel otorite görünüşleri, siyasi ve ideolojik meselelerden uzak durması yönüyle önemli oranda takdir görmüş ve takva, zikir ve taate olan ilişkisi yönüyle dinsel otorite sahibi kimseler öne çıkartılmıştır (Şengül, 2014: 74-76). Manevi olgunlaşmanın yolunu göstermesi bakımından öne çıkartılan dinsel kimliğe sahip bu şahsiyetler merkezdeki insanlar üzerinde önemli bir tesire sahip olmuştur.

Bajarilerin çevrelerinde bulunan kesimlere göre kendilerini imtiyazlı görmelerine haklılık kazandırdıklarını düşündükleri bir konu olarak eğitim düzeyi, gerçekte bajarilerin farkını ortaya koyan önemli bir husustur. Resmîyet gerektiren işlerin üstesinden gelmek, şehrin yönetim kademesinde bulunmak, siyasi ilişkilerde güçlü konumda bulunmak, ticari faaliyetleri yürütmek ve daha birçok alanda var olmak üzere güçlü aileler eğitime yatırım yapmış ve çocuklarını eğitim almaya yönlendirmişlerdir. Bu yöndeki girişimler Cumhuriyetin kurulduğu dönemle birlikte başlamış, bazı aileler eğitim tercihlerini resmî eğitimden yana yapmış ve resmî okullardan ilk eğitimlerini aldıktan sonra çocuklarını büyük kentlere göndererek daha üst seviyede öğrenim görmelerine destek vermiştir.

Konuyla ilgili verilere ulaşmak üzere katılımcılara Cizre merkezinde eğitim döngüsünün nasıl işlediği, eğitime verilen önem ve eğitimin bajari olmadaki rolüne dair sorular yöneltilmiş ve bu yönde önemli bulgular elde edilmiştir.

“Cizre’nin ileri gelen aileleri 1950’li yıllarda köy satıp çocuklarını Mardin’e, Diyarbakır’a göndermiş ve okutmuşlardır. Şimdi bu insanlar kendilerine göre bir bedel ödemişler...” (K-1, 49).

“Cumhuriyet kurulduktan sonra da bajari ve elit gören aileler çocuklarını devletin resmî okullarına göndermişlerdir. Şerafettin Elçi ve Nurettin Yılmaz gibi şahıslar 40’li, 50’li yıllarda dışarıya gönderilmiş ve okutulmuşlardır. Eğitimin önemini bilen ve çocuklarını okutan bir çizgileri vardı” (K-8, 65).

Bajariler için Cizre’nin geçmişten beri ilmin merkezi olduğu, kimleri yetiştirdiği, hangi parlak dönemlere ev sahipliği yaptığı, eğitim kurumlarının işlevlerinin neler olduğu vb. geçmişle ilgili kültürel yönler önemlidir. Özellikle bajari kültürünün arka planında yatan unsurlar olması nedeniyle bilim insanlarının, tasavvuf, edebiyat ve dini önderlerinin önemini saatlerce anlatabilir, bajari kültürünü bu geçmiş üzerinden temellendirmeye çalışabilirler. Ancak son dönemlerde bajari kesimin eğitimle olan ilişkisi bakımından eleştirel yaklaşımlarda bulunanlar da mevcuttur. Özellikle 80’li yıllardan sonra, çevreden gelen göçlerle bajari kesimin eğitime yatırım yapmaktan ziyade strateji değişikliğine gittikleri, üniversite düzeyinde bir eğitim almalarına gerek duymadan çocuklarını resmî kurumlara memur olarak yerleştirmeye çalıştıklarından söz edilir. Özel üniversitelerde okuyup düşük başarılarını maddi olanakları sayesinde avantaja çeviren ve bu sayede resmî kurumların yöneticiliğini elinde bulunduran bajari kesimine yönelik eleştiriler bulunmaktadır.

“Bajariler genellikle devlet yanlısı bir tutuma sahip olduğu için memuriyette bir kaygıları olmayan bir sınıftırlar, hepsi devletin bir kurumunda memur olma fırsatına sahip olduğundan

genellikle üniversiteye gitmezler, gidenlerin büyük bir bölümü de özel üniversitelerde okur daha sonra bir şekilde yolunu bulup memur oluyor” (K-10, 66).

Esasen bajari kesimin eğitime yatırım yapmasının geçmişi çok eski dönemlere dayanır, özellikle varlıklı kesimin eğitime ilgisi fazladır ve büyük bedeller karşılığında çocuklarını okutmak üzere büyükşehirlere göndermişlerdir. Aile içi eğitim başta olmak üzere medrese eğitimine ve belirli kimselerin kontrolünde eğitim almalarına önem vermiş, resmi okulların açılmasından itibaren çocuklarının bu kurumlarda eğitim almalarını sağlamışlardır. Dolayısıyla eğitim, bajari kimliğini öne çıkaran ve bu kesimin diğerlerinden farkını ortaya koyan önemli bir etken olduğu söylenebilir.

3.1.4 Bajari Kültürü ve Maneviyat

Bajari kültürü, kaynağını Cizre'nin köklü bir yerleşim yeri olmasından aldığı kadar, bu yerleşim yerinde açığa çıkan manevi kültür ve sanatla da yakından ilişkilidir. Bu sebeple bajari kültürünün oluşmasında edebiyatın veya sanatsal alanın etkisini de dikkate almak gerekir. Bu bağlamda Cizre, birçok kez yakılıp yıkılmasına rağmen çok parlak dönemleri de yaşamış, önemli sanatsal ve kültürel faaliyetleri ifa eden toplumsal unsurlara da ev sahipliği yapmış bir şehirdir. En parlak dönemlerinden birini Azizan Mirliği (Beyliği) döneminde geçirmiş ve önemli yazılı eserler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemden hareketle bajarvani (şehirlilik) ile edebiyat arasında doğrudan bir ilişki olduğu iddia edilir. Cizre'nin edebiyat ve sanattaki yeri ve konumu üzerine çalışma yapan Ergün (2013: 172), buranın Mezopotamya bölgesindeki en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu, kadim bir kültüre ve yazılı edebi eserlere kaynaklık ettiğini, coğrafi konumu nedeniyle bölgede hüküm sürenlerin veya toplumsal tabakanın elit kesiminin ikamet yeri olduğunu belirtir. Dolayısıyla edebiyatı, şehrin ileri düzeydeki manevi kültürünün bir ürünü sayar. Diğer taraftan da, tarihte ilk yazılı eser olarak bilinen Gilgamiş Destanı'nın ortaya çıktığı Mezopotamya'nın Urukê şehrine coğrafi yakınlığı, Cizre'nin edebiyatta, kültür ve medeniyet basamaklarındaki derinliğine bir işaret sayılabilir. İlk yazılı eserlerin çoğunlukla hükümdarlara övgü mahiyetinde yazılmasının yanında dinsel öğeleri içermesi şehir kültürünü ve dolayısıyla edebiyatı şekillendirmiştir. Esasen Kürt kültüründe var olan yazılı eserlere bakıldığında, Kurmanci lehçesinde yazılan eserlerin neredeyse hepsinin ya Cizre'de yazıldığını veya Cizre'den eğitim alan kimselerin eser verdiklerini, ya da yazılan eserlerin Cizre'de meydana gelen olayları içerdiğini görmek mümkündür. Örneğin 16.yy sonrasında pek çok âlim ve edip ortaya çıkmış, önemli eserler meydana getirmişlerdir. Cizre'de yetişen âlim ve ediplerin en çok öne çıkanı hiç şüphesiz ki Melayê Cizîrî'dir (Şengül, 2016: 186). Kürtçe kaleme aldığı 'Diwan' adlı eserinde 114 şiir ve 2000 beyit yer alır. Diğer taraftan önemli bir medrese âlimi ve edip olan Ehmedê Xanî, 17. yüzyılda yaşamış (Şengül, 2016: 186) ve Mem û Zîn adlı ünlü eserini Cizre'de geçen aşk destanını konu edinerek yazmıştır. Aynı şekilde 16. ve 17.yüzyılları arasındaki bir zaman diliminde yaşayan Feqîyê Teyran, medrese eğitimini Cizre'de almış ve Cizre'ye bağlı bir köyde (Fınık) hocalık yapmıştır (Çiçek ve Yılmaz, 2017: 179). Ancak 19.yüzyıldan itibaren bölge istikrarsız bir hal almaya başlamış ve her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da kayda değer eserler ortaya konulamamıştır. 19.yüzyılın ortalarından itibaren bölgesel yönetimin lağvedilmesi ve sürgüne gönderilmesiyle yeni bir döneme girilmiş, edebi çalışmalar medreseler ve tekkeler yoluyla kısmi şekilde devam ettirilebilmiş iseler de belirgin şekilde öne çıkan eserler olmamıştır.

Araştırma kapsamında görüş belirten kişiler, bajari olmanın farkını en çok da manevi yönden olgunlaşmayı gerektiren yönüne işaret ederek dile getirmişlerdir.

“Bajari olmak, ilimle iştigal eden bir kültürden gelmek demektir. İlmî, maneviyatı yüksek biri olmak demektir. Melayê Cizîrînin birkaç şiirini ezbere bilmek demektir. Yani kültürlü insan demektir. Konuşmasına ve giyimine özen göstermek demektir” (K-8, 65).

Maneviyat çerçevesinde şekil kazanan bajari kültürün kökleri çok daha gerilere götürülebilir. Nuh Tufanından hareketle oluşan İslami kültürün ve onunla bağlantılı olarak Şafii mezhebinin etkisini sürdürdüğü bölgelerde önemli bir ağırlığa sahip olan medrese kültürü, manevi ağırlıklı işleyen bir kültürdür ve Cizre'deki bajari kültürünün de kaynağını teşkil etmektedir (Aksoy, 2013: 93).

“Bajari olmanın doğrudan maneviyatla veya inançla bir ilişkisi olmasa da dolaylı yönden vardır. Dini yönü ağır basan insanların izinden gitmek, onların sözünden çıkmamak, onların davrandığı gibi davranmak ve bunu yaşamında göstermek bir bajari için önemlidir” (K-8, 65).

Bajari kültürünün Cizre'de belirgin bir hal almasında etkili olduğu dile getirilen faktörlerden biri de Şeyh ve Seyyid'lerin merkezdeki statü ve rollerinden kaynaklı ilişkilerin sonuçlarıdır. Zira Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerden beri merkezde ikamet eden ve toplumsal ilişkilerin şekil

kazanmasında özgül bir ağırlığı bulunan Şeyh ve Seyyid’lerin konumu merkezde öne çıkan bajari kültürüne önemli oranda yön vermiştir. Özellikle aileler veya farklı kesimler arasında baş gösteren anlaşmazlıkların giderilmesinde kilit bir konumda olmuşlardır. Ayrıca bu şahsiyetler, yaklaşık bir asır boyunca Cizre’de devam eden mahalle kavgalarının yatıştırılmasında veya kısmi şekilde uzlaşma sağlamalarındaki konumu bakımından da önemli bir rolü ifa etmişlerdir. Kendilerine ait dergâhlar kurmaları, halkın nezdinde keramet sahibi olarak görülmeleri, belirli bir süreden sonra icazet verdikleri talebelerin de başka yerlerde dergâhlar kurmaları yoluyla önemli bir şöhrete kavuşan bazı Şeyh ve Seyyid’ler, Cizre merkezinde bulunan halkın danıştığı ve söylemlerine riayet ettiği, dolayısıyla da var olan kültürü de şekillendiren kişilikler olmuşlardır.

“Bajarili olmak, asalet sahibi, eğitilmiş ve görgülü olmayı içinde barındırır. Dinsel boyuttan da bir yakınlık veya bağlılığın olması etkilidir. Yani kişinin seyit veya şeyh ailesinden biri olması seçkin toplumsal bir tabaka olarak bilinen bajari olmak için de önemli bir ayırt edici özelliktir. Örneğin Şeyh Seyda, oğlu Haşim Haşimi ve Veli Seyda ailesi bu bağlamda bajari olarak bilinirler ve bajari kültürünün şekil kazanmasına da etkili olmuşlar” (K-1, 49).

“...Şerfaettin Elçi bir bajaridir ve bajari kesimi için önemli ve örnek bir kişiliktir. Elçi ailesinin peygamber soyundan geldiği iddia edilir, bu yüzden kendilerine Seyyid ailesi de denilir.” (K-2, 51).

Özetlemek gerekirse, bajari kültürünün şekil kazanmasına etki eden hususlardan biri Cizre merkezinin geçmişten beri sahip olduğu dinsel yönü ağır basan manevi kültürel yapısıdır. Bu yapı içerisinde dinsel boyutuyla öne çıkan kişiler olduğu gibi medrese eğitimi yoluyla ilmi, sanatsal ve edebi faaliyetlerde bulunan ve belirgin şekilde öne çıkan şahsiyetler de önemli oranda rol sahibidirler. Ancak bajari kültürünün büyük oranda Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren şekil kazandığı dikkate alındığında, Osmanlı döneminde yönetim tarafından imtiyazlı görülen ve kendilerine destek verilen şeyh ve seyyid ailelerinin ve onlara mensup bazı şahsiyetlerin önemli ölçüde etkilerinin olduğunu da belirtmek gerekir.

3.2 Cizre’de Bajari Olmak: Ayırt Edici özellikler

Cizre merkeziyle sınırlı olan bajari kesimi, esasen homojen özelliklere sahip bir topluluk olarak anlaşılmalıdır. Her bir ailenin kendisine göre bir yapısı ve ilişki biçimi bulunur. Örneğin köken olarak ağa soyundan gelen bir ailenin kendisine göre gizli işleyen kuralları ve belirli oranda üstünlük içeren tavır ve davranışları dikkat çeker. Ya da merkeze yerleşmeleri bakımından kıyaslandığında uzun bir süre önce gelen aileler diğerlerine göre daha fazla itibar görme beklentisindedir. Bir ailenin bajari kültürüne dâhil/entegre olması veya bu kültüre uygun hareket etme düzeyi de kendi aralarındaki değerlendirmelere konu olabilen hususlar olabilmektedir.

Birbirinden farklı görünümler arz eden bajari kesiminin gerçekte tam olarak neye ve kimlere denk geldikleri ve hangi özellikleriyle ayrıştıkları bu araştırmanın önemli bir sorunsalı olarak kabul edildi ve bajarılığın çevreden gelenlerce nasıl anlaşıldığının izleri sürüldü.

Konu hakkında görüş belirten kişiler, bajari olmanın genellikle şehirde geçirilen süre ile ilişkili olduğunu dile getirmektedir. Yakın dönemlerde gelenlerin ne yapsa da bajari olamayacağına yönelik bir bilinç söz konusudur.

“Bajari kimdir? Yani ecdadı şehirli olup kendisi de şehirli olan demektir.” (K-9, 63).

“Bajari kelime olarak şehirli demektir. Bu bölgede Cizre, Mardin ve Diyarbakır’da kendisini yerli gören ve dışardan gelenleri kendilerinden daha aşağı gören kesimlerdir. Kısa sürede kazanılan bir sıfat değildir. Dışarıdan gelenler eğer ortalama 50 yıldan fazla bir geçmişe sahiplerse ve şehirlilerle aynı yaşam tarzına sahip olmuşsa onlar için de kullanılır” (K-8, 65).

Büyük oranda birbirlerini tanıyan ve akrabalık dâhil bir takım ilişkilere sahip bajari aileler, dışarıdan gelenlerden farklarını ortaya koyarken konuşma tarzına veya özellikle konuşmanın ses tonuna dikkat çekmektedirler. Medrese dili olması bakımın Kürtçeyi düzgün telaffuz etmeyi, ilmi ve akıcı bir dil ile konuşmayı ve kendilerini köklü bir mirasın temsilcisi olarak görmeyi önemserler. Telaffuzlarında sert vurgulardan kaçınır, daha yumuşak tonda konuşmaya gayret gösterirler. Dışarıdan gelenler ise daha hızlı ve sert konuşurlar, harfleri de bastırarak ifade ederler.

“Bajarilerin dışarıdan gelenlere karşı son dönemlerde ses çıkarmayan yaklaşımları hariç tutulursa, geçmişteki tutumlarına ve yaklaşımlarına bakıldığında kendilerini Kürt kültürünün mirasçısı olarak görürler. Örneğin Kürtçe konuşmayı kültürlerinin bir göstergesi olarak kabul

ederler ve büyük önem verirler. Konuşmanın kurallı olmasına ve düzgün telaffuza dikkat ederler. Öyle ki bajari olmayanları konuşmalarından hemen fark ederler” (K-8, 65).

“Bajarilerin konuşma biçimi, lügati ve diksiyonu farklı olur. Bajari olmayan birini konuşmasından anlarız, bazen bir harfin telaffuzundan kendisini ele veriyor” (K-2, 51).

Bajarilerin kendilerini öteki kesimlerden farklı konumladıkları alanlardan biri de yemeklerdeki farklılık ve çeşitlilik veya kısaca yemek kültürleridir. Esasen yemeklerdeki çeşitlilik, mutfak alanından yoksun bir yaşam tarzının ulaşabileceği bir düzey değildir ve zaten köylü ve göçer kesim de yaşam koşulları bakımından bu koşullardan uzaktır.

“...bir de bizim yemek kültürümüz farklıdır. Örneğin yeprak dolma, irk û kerî (munbar) ser û pê (kelle paça), ekşili dolma, içli köfte, serbidew (ayran aşısı), kutilkdew (ayran köftesi) gibi yemeklerimiz var ve bunlar köylü kesimde pek bulunmaz...” (K-9, 63).

Alım gücünün, harcanan zamanın ve yaşam tarzının belirleyici olduğu yemek kültüründe bajariler, çevrede bulunan kesimlere göre farklı bir konumdadırlar. Kendilerinin farkını dillendirirken konfor alanlarına dikkat çekmeye çalışan bu kesimden insanlar, tat veya lezzete düşkünlüklerini dile getirmekten kaçınmazlar.

“Bajari’ler zevklerine düşkün insanlardır. Mesela bir yemek zevkleri vardır, aklın almaz. Ailece yemeğe oturduklarında ilk konuştukları şey bir sonraki günde yiyecekleri yemeğin ne olacağıdır. Misafirliklerde gösterişli bir sofraya, envai çeşit, düzen ve servis önemlidir onlar için. Yemeklerde ve yaşam tarzlarında lükse düşkünlük fazlasıyla vardır. Çünkü elit tabakaya yakışır davranmak veya öyle görünmek isterler.” (K-6, 65).

“...özellikle yemeklerine çok düşkünlüdürler. Hatırlıyorum, biz yatakta uyumaya çalışırken babam sorardı, ‘yarın ne yiyelim’ diye. Bir seferinde biz uykuya daldıktan sonra iki defa dışarıya yemek için malzeme almaya gitmişti. Etli yemek bizde olmazsa olmazdır. Bizde hamalı bile yemeğine düşkünlüdür, güzel yemek olmazsa yemeyiz mesela, tatil yapmayı, keyfimize bakmayı severiz. Ben bu sene bile üç ay Van’da tatil yaptım.” (K-9, 63).

Söz konusu kesimin, etraftan gelen insanlardan farklı olmalarını sağlayan üçüncü husus ise giyim tarzlarıdır. Bajarilerde giyim, yaşam tarzının önemli bir göstergesi, günlük yaşamın ise önemli bir fenomenidir. Giyilecek elbisenin iyi görünmesi ve kaliteli olması önceliklidir. Bir bajari ile ötekini birbirinden ayırt etmenin doğrudan belirleyicisi giyimdir ve bu husus bir bajari için hayati bir meseledir. Bu nedenle bajari kesimin hem kadınları hem de erkekleri köylü ve göçer kesimden farklı giyinmeye çalışır, kıyafetlerinin intizam ve uyumuna dikkat eder, içerde ve dışarda veya ortamına göre farklı giyinmeyi önemserler. Çocukluğunu köyde geçiren ve bajari kesime karşı öfkeli görünen bir görüşmecinin yorumu ise bajari giyimindeki farkı özetlemektedir.

“Bizden daha temiz giyinirlerdi. Şehirli oldukları üst-başlarından belli olurdu. Bizim koşullarımız ile onlarınki aynı değildi. Biz her işe koşan ve üst-baş düşüncecek durumda olmayan koşullara sahiptik. Ama adamların tek derdi kendi keyiflerine bakmaktı. Zengindiler ve giyimleriyle, kıyafetleriyle farklı olduklarını gösterirlerdi” (K-7, 52).

Bajari kesimin giyim ve süslenme merakının yanında takı ve ziynet eşyalarına düşkünlükleri de yüksek düzeydedir, ancak bunların kullanımı kamusal alandan ziyade evle veya özel günlerle sınırlıdır. Diğer taraftan kadınların evden dışarı çıkarken örtündükleri çarşaf geleneği, esasen bajari kültürüne ait bir giyim şeklidir ve kaynağı farklı geleneksel kurgulara dayansa bile çarşaf, Cizre’nin manevi kültürünün bir ürünüdür. Öyle ki son dönemlere kadar da çarşafsız kadınların dışarıda görünmedikleri yönünde ifadeler sıklıkla dile getirilir.

“Çarşaf giyinmek bajarilere ait bir giyim şeklidir. Köylü veya göçerler günlük işlerinde çalışabilecekleri rahat bir elbise seçerler ve genellikle fistan veya şalvar türü giyinirler. Bajarilerin ise kendi evlerinde rahat bir giyimleri vardır. Ancak dışarı çıktıklarında mutlaka çarşaf giyinirler” (K-6, 65).

“Bizim kültürümüzde serik (peçe) denilen yüz kapama örtüsü var. Çarşaf giyinenler, yüzlerini kapatmak için onu kullanırlar. Bizim çocukluğumuzda kadınlar çarşafli halleriyle bile sokaktan geçerken bir erkekle karşı karşıya geldiklerinde yerinde dururdu, gelene arkasını döner ve beklerdi, adam geçtikten sonra döner ve yoluna devam ederdi” (K-9, 63).

Bajari kesimin kadınları, sadece giyim bakımından değil günlük hayatta, ev işlerinde, aile ilişkilerinde, karar almada, çocuklar üzerinde kurdukları otorite konusunda da çevreden gelip

yerleşen kesimlerin kadınlarına göre ayrılmaktadırlar. Özellikle bazarilerin kız çocuklarına karşı tutum ve yaklaşımları farklılık arz etmektedir.

“Bajari kesimde kadınların önemli bir ağırlıkları vardır. Daha çok ‘Hanımağa’ rolüne benzer bir konumları vardır. Evin çekip çevireni onlardır. Çocuklar üzerinde etkileri çok fazladır” (K-2, 51).

“Cizre bajari geleneğinde çarşamba günü seyran yani piknik günüdür, kadınlar ve kızlar piknik yerine akın ederler. Bir anlamıyla kadınlar için dinlenme günüdür” (K-9, 63).

“Kız çocuklarına değer vermede bazarilerin farkı çok açıktır. Kız çocukları el üstünde tutulur. Asla dışarıda herhangi bir işte çalıştırılmazlar, sadece ev içerisinde çalışabilirler. Onlar (çevreden gelenler) kızlarını her işe koştururlar. Çift evlilik bazarilerde çok azdır. Çevreden gelenlerde berdel, başlık parası ve çocuk evlilikler de var. Bazarilerde resmi nikâh esas alınır” (K-2, 51).

Kadın erkek ilişkileri bakımından bir takım geleneksel kurallar bajari kesimde yerleşik bir hal almıştır. Örneğin düğünler, taziyeler, kirvelik ilişkilerinde kadınlar ve erkekler ayrı ortamlarda bulunur ve her biri kendi içlerinde bağımsız hareket ederler.

“Bazarilerin düğünlerinde erkekler ve kadınlar birbirlerinden ayrı olurlar. Her biri kendi içinde eğlenir. Ancak çevreden gelenlerde böyle bir uygulama yoktur. İç içe olurlar ve kadın ile erkek birbirlerinin elinden tutarak halay çekerler. ‘Cergubez’ denilen bu halay çekme âdeti merkezde, yani bazarilerde görülmez” (K-6, 65).

Bazarilerin gerek aile yapılarından, gerek asalet sahibi olduklarını iddia etmelerinden gerekse manevi önderlerinin etkisinde kalmalarından, toplumsal olay ve olgular karşısında kendilerine ait itidalli ve vakur bir duruşları söz konusudur. Başka bir ifade ile toplumsal yaşamda ucuz buldukları düşünce veya hareketlere yanaşmaz, olaylara karışmaz ve bazı hususları da tasvip etmeyen tutumlara sahiptirler. Özellikle siyasi konulardaki tavırları çevreden gelenlere göre farklıdır ve genellikle kendilerini belli etmeyen bir duruş sergilerler.

“Bazariler kendilerini ağırdan alan kimselerdir. Göç edenler gibi ailece nevroza, eyleme gitmezler, olaylara karışmaz ama ihbar da etmez kimseyi. Mesela korucu olmayı da kabul etmemişler bazariler. Korucu olanların hepsi göçer veya köylülerdir. Adamlar merkezde oturur ama köyünde korucu görünür” (K-9, 63).

Bazariler, yakın dönemlerde merkeze göçle gelen büyük orandaki kitle karşısında varlıklarını devam ettirmek üzere aralarındaki dayanışmanın düzeyini arttırmış durumdadırlar. Çevreden gelenlere göre birbirlerini daha fazla destekler, birbirlerine her konuda yardımcı olurlar. Örneğin taziyelerde veya düğünlerde birbirlerini yalnız bırakmaz, birbirlerine ait işyerlerinden alışveriş yapmaya dikkat ederler. Cizre merkezinde giderek sayısal bir azalma yaşadıkları, dışarıdan gelenlerle rekabet edecek düzeyde olmadıkları dile getirilse bile kurum amirlerinin ve memurların büyük çoğunluğunun bajari kesimden olduğu iddia edilir. Görüşmelerden elde edilen izlenimlere göre ticari faaliyetlerde ve ekonomik güç ilişkilerinde dışarıdan gelenlerin baskın olduğu söylenebilir. Diğer taraftan modernleşmenin hızla yayılmasıyla gerçekleşen toplumsal değişim, bajari kültürünün de değişime uğramasını ve çevreden gelen kesimle ortaklaşa bir yaşam tarzına doğru hızla yol aldığını söylemek mümkündür.

4 Sonuç

Mezopotamya bölgesinin kadim yerleşim yerlerinden biri olarak Cizre, gerisindeki yüksek dağ ve yaylaların ova ile buluştuğu, kış aylarındaki ılıman iklimi nedeniyle tarım ve hayvancılığa elverişli olduğu, İpekyolu ve Dicle Nehri’nin geçiş güzergâhında olması hasebiyle eski dönemlerden beri ticaretin yaygın şekilde gerçekleştiği stratejik bir konuma sahiptir. Etrafının surlarla örülmüş olması ise, güvenliğin ve kültürel gelişmenin sağlanmasında öne çıkan bir faktördür. Ancak merkezin etrafında bulunan yerleşim yerlerinde konargöçer bir hayat yaşayan ve daimi şekildeki yerleşik bir düzene sahip olmayan aşiret veya diğer kesimler de her zaman için ziyadesiyle bulunmuştur. Özellikle otlaklar veya meralar yüzünden sürekli birbirleriyle mücadele içerisinde bulunan aşiretler, yaşam tarzları nedeniyle göçebe bir hayat yaşamış ve kültürel yönden önemli bir gelişme kaydetmemişlerdir. Buna karşılık şehir hayatı yaşayan merkezdeki kesim (bajari) ise eğitim görme,

ticaret ve sanatla uğraşma ve farklı kültürlerle iç içe olma olanakları bakımından avantajlı olmuş ve kültürel düzeylerini yüksek tutmuşlardır.

Çevredeki yerleşim yerlerine göre Cizre'yi kültürel yönden öne çıkaran husus, geçmişten beri beyliklerin, mirlıkların (emirliklerin) ve hanedanların yönetimlerinin merkezi ve yönetim kademesinde bulunan bu kesim etrafında ilimle iştigal eden eşraf kesimin mekânı olmasıdır. Siyasi ilişkilerin yoğun yaşandığı bu merkez, aynı zamanda bölgesel çapta ticaretin döndüğü, esnaf ve sanatkârlığın ileri düzeyde olduğu, medrese ve tarikatlar yoluyla ilmi çalışmaların yoğun gerçekleştiği bir yerdir. Cizre Beyliği döneminde, edebiyat, şiir ve bilimsel çalışmalar alanında önemli ölçüde eserler verilir, ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde, yereldeki beyliğin ortadan kaldırılmasıyla farklı toplumsal kesimler arasında kargaşalar ve yönetimde istikrarsız bir dönem başlar. 19.yüzyılın ortalarından itibaren Cizre'deki ailelerden siyasetle ilişkisi bulunanların tümü sürgün edilir ve dışarıdan getirilen/gelen ailelerle Cizre merkezinin demografik yapısı önemli oranda dönüşüme uğrar. Öyle ki, günümüzde bajari diye bilinen kesimin aileler bazında Cizre'ye yerleşmeleri, büyük oranda 1850 ile 1890 yıllarına tekabül eder. Ancak sonrasında da toplumsal hareketlilik kısmen devam eder ve dışarıya göçler gerçekleştiği gibi dışarıdan göç ederek Cizre'ye yerleşen kimi aileler de bulunur.

Bajari kültürü kaynağını, Cizre'nin kadim bir yerleşim yeri olmasından, geçmişte yakaladığı önemli kültürel düzeyden, çıkardığı önemli şahsiyetlerden ve onların ortaya koyduğu eserlerden aldığı gibi tarım, hayvancılık, zanaat ve taşımacılık gibi ekonomik döngünün sağladığı avantajlardan da almıştır. Bu avantajlarla örülü bir kültürel çerçeve, yaklaşık yüz yıl içerisinde şekillenir ve bu kültürel nüveler bajari kesimin kendi farklılıklarını ortaya koyan görünümüne halini alır. Bunlar daha çok yemeklerdeki çeşitlilik ve özen, kadın ve erkeklerin kendilerine has giyim tarzları ve konuşmalarındaki aksan veya telaffuza dayalı farklılıklardır. Bajari olmanın yerli olmakla eşitlendiği Cizre'de, şart koşulan gereklilik ise en az üç kuşak ve daha fazlası bir geçmişe sahip olmaktan geçer. Manevi göstergelerden ziyade maddi olanakların öne çıktığı toplumsal yaşamın son dönemlerinde bajaranler, kültürlerinin manevi boyutlarını konuşurmaya çalışan bir çaba içerisindeyler. Ulaşım, kitle iletişim araçları ve şahsi teknolojik araçların yaygınlaşmasıyla hızla gerçekleşen değişim karşısında bajaranler, kültürel farklılıklarının giderek yok olma tehlikesini ise yanı başlarında görmektedirler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça

Aksoy, E. B. (2013). *Cizre örneğinde etnisite içi karşılaşma biçimleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Aktürk, S. (2021). 19. yüzyılın ikinci yarısında Cizre Kazâsı'nın idâri, demografik ve eğitim durumu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, 13(26), 13-28.

Akyüz, H. G. (2010). Geçmişten günümüze Kardû'daki Cizre Süryanileri ve Cizre Episkoposu Mor Diyoskoros Gabriel (1286-1301). *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu* (14-16 Mayıs 2010), Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, (ss.863-876).

- Altan, B. (2012). *Halkevleri sürecinde Cizre Halkevi örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Boyraz, Y. (2000). *Cizre ilçesinin sosyo-kültürel yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cambridge Dictionary (t.y.). Bourgeoisie, 14 Nisan 2022 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/bourgeoisie> adresinden erişildi.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çiçek, H. ve Yılmaz, H. (2017). Gezgin şair/düşünür: Feqiyê Teyran. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 173-182.
- Demir, A. (2010). Eyyûbiler döneminde Cizre ve çevresi. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu* (14-16 Mayıs 2010). Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları (ss. 71-85).
- Doğan, C. (2010). *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Ergün, Z. (2012). *Di Peydabûna Edebiyata Kurdî Ya Li Cizîra Botan de Karîgerîya Bajarvaniyê, (Cizîra Botan’da Kürt Edebiyatının ortaya çıkışında şehirleşmenin etkisi)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin.
- Ersoy, R. (2018). Kültür, siyaset ve milli burjuvazi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, 9(16), 1547- 1565.
- Geertz, C. (1978). The bazaar economy: Information and search in peasant marketing. *The American Economic Review*, 68(2), 28-32. Papers and Proceedings of the Ninetieth Annual Meeting of the American Economic Association,
- Kartarı, A. (2017). Nitel düşünce ve etnografi: Etnografik yöntem düşünsel bir yaklaşım. *Moment Dergi (Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi)*, 4(1), 207-220.
- Öğün, T. (2010). *Doğu’nun mirlerine son veda: Cizreli İzzeddin Şir Bey ve isyanı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Özkan, A. (2018). Burjuvazi ve muhafazakâr kimliğin son dönem Türkiye’sine yansımaları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, 10(17), 1735- 1751.
- Subaşı, K. (2017). Nirxandina Pirtûkan (Bajar-Edebiyat û Cizîra Botan). *The Journal of Mesopotamian Studies: Periodical Journal for Kurdish, Arabic and Syriac Studies*, 2/1.
- Şahin, F. (2015). Ticaret yapılarında tarihsel gelişim ve tipolojiler: Trabzon üzerine yansiyış şekilleri. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, 4, 2879-2894.
- Şengül, S. (2014). Cizre Kırmızı Medrese bağlamında tarih, kimlik, hafıza oluşumu. *Kebikeç*, (37), 57-78.
- Şengül, S. (2016). Melayê Cizîrî ve Diwan okuma geleneği. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, 22(86), 186-202.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemlerinde temel dönüşümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (2022). Cizre merkezinde bulunan kadim ailelerin kökenleri üzerine bir araştırma. *Kongre Kitabı*, M. Talas (Ed.), 7. *Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, (09-10 Mart 2022), Kayseri (ss. 448-460).
- Yıldız, M. Z., Haykır, M. ve Erdem, E. (2010). Cizre’nin kentsel gelişim süreci. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu* (14-16 Mayıs 2010), Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak (ss. 223-240).
- Zeren, A. (2019). *Kimlik oluşumu; Cizre’de Bajariler (1960-1990)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.